

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra bohemistiky

Trojí ztvárnění fenoménu žítkovských bohyní

The triple rendition of the phenomenon of Žítkov goddesses

Bakalářská diplomová práce

Barbora Zárubová

Česká filologie se zaměřením na editorskou práci ve sdělovacích prostředcích

Vedoucí práce: prof. PhDr. Lubomír Machala, CSc.

Olomouc 2024

Prohlášení o autorství

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní všechny použité zdroje a literaturu.

V Olomouci dne 24. 4. 2024

Podpis:

Poděkování

Mé poděkování patří prof. PhDr. Lubomíru Machalovi, CSc., za podnětné rady, trpělivost a odborné vedení této bakalářské práce.

Obsah

Úvod	5
1 Fenomén žítkovských bohyní	7
2 Jiří Jilík: Žítkovské čarování	10
2.1 Žánrové vymezení – literatura faktu	12
3 Kateřina Tučková: Žítkovské bohyně	16
3.1 Žánrové vymezení – beletrie	18
4 Dagmar Dobšovičová Pintířová: Žítkovské bohyně, Lidová magie na moravských kopanicích	28
4.1 Žánrové vymezení – odborná literatura	29
5 Mediální ohlas	33
Závěr	36
Anotace	38
Resumé	39
Seznam použité literatury	41

Úvod

Cílem práce je provedení analýzy a komparace tří literárních děl, které se liší svým žánrem, a přitom zpracovávají stejnou látku, tedy problematiku žitkovských bohyní. Budeme se snažit postihnout to, jakým způsobem se dá přistupovat k totožné látce, a jak ji lze v rámci zvoleného žánru zpracovat. Dále se pak pokusíme identifikovat, odkud ke svým knihám brali autoři (respektive autor a autorky) podklady a kým se případně inspirovali. A v neposlední řadě budeme také reflektovat, jak dokáží jednotliví autoři přistupovat k získaným informacím či podkladům a jak s nimi ve svých knihách nakládají, k jakým výsledkům nakonec dospívají.

V první části práce charakterizujeme fenomén žitkovských bohyní a co vyvolalo nedávný zvýšený zájem. Představíme autora, který se stal hlavním zdrojem pro následující publikace vznikající na téma žitkovských bohyní – Josefa Hofera a jeho práci. Následně si představíme Jiřího Jílíka, jenž navázal svou prací právě na Hoferovu publikaci knihami *Žitkovské bohyně* (2005) a *Žitkovské čarování: po stopách lidové magie v Bílých Karpatech* (2006). Objasníme též chybné pojetí, že prvním autorem věnujícím se fenoménu žitkovských bohyní byla Kateřina Tučková se svou knihou *Žitkovské bohyně* (2012).

V jednotlivých kapitolách se následně zaměříme na tři vybrané autory, respektive jejich díla jako reprezentanty jednotlivých žánrů a zároveň představitele různých způsobů, jak se ke zpracování dané látky postavit. U každého autora popíšeme jeho osobní vztah k Moravským Kopanicím, případně uvedeme jiné východisko, díky němuž se rozhodli téma zpracovat a také kdo a co byly jejich inspirace. Zakomponujeme také medailony jednotlivých autorů vzhledem k tomu, že se často vztahují právě k tomu, o čem píší. Analýza jednotlivých děl autorů bude zaměřena na stručné představení díla, autorovu práci s tématem a jeho zpracování v rámci určitého literárního žánru. Konkrétně se pak zaměříme na *Žitkovské čarování* (2013) Jiřího Jílíka spojující jeho původní knihy z roku 2005 a 2006, *Žitkovské bohyně* (2012) Kateřiny Tučkové, nakonec též diplomovou práci *Žitkovské bohyně, Lidová magie na moravských kopanicích* (2016) Dagmar Dobšovičové Pintířové. Všechny publikace v následujících kapitolách jednotlivě představíme. U Jiřího Jílíka budeme pracovat předně s vydáním z roku 2013, s přihlédnutím též k původnímu vydání z roku 2005. Volné pokračování z roku 2006 nebylo možno opatřit, neboť není veřejně dostupné. Podkapitolu u každého autora věnujeme představení žánru, pro který se rozhodl a následně se ho pokusíme definičně vymezit. Na základě definice budeme analyzovat autorovo zpracování tématu. Výsledky rozborů následně

využijeme pro identifikaci rozdílů mezi texty jednotlivých autorů. Zvláštní pozornost přitom budeme věnovat autorově práci s fakty a tomu, jak se promítla do konkrétního díla.

Poslední kapitola je věnována mediálnímu a kritickému ohlasu, které díla vyvolala a které výrazně vzrostly především po vydání knihy Kateřiny Tučkové a následných sporech vedených mezi ní a Jiřím Jilíkem. Nastíníme, k jakým problémům podle zúčastněných došlo, kde autoři pochybili a jak případně na kritiku reagovali. Je nutno zmínit, že na mediální ohlas knihy Žitkovské bohyně (2012) vzniklo již několik prací, z nichž považujeme za nejpřínosnější bakalářskou práci Terezy Haasové *Mediální ohlas románu Kateřiny Tučkové Žitkovské bohyně* (2015) obhájenou na Fakultě sociálních studií Univerzity Karlovy, která dopodrobna rozebírá otevřené dopisy mezi aktéry. Zmíněnými otevřenými dopisy se tudíž budeme zabývat jen stručně, ale doplníme je rozhovorem Dagmar Dobšovicové Pintířové s Lýdií Gabrhelovou.

Jako hlavní zdroje nám budou ohlasy publikované ve zpravodajských a literárních médiích. Teoretický základ pro definování pojmů nám poskytne Lexikon literárních pojmů (2002), publikace Literární žánry (2020) a Slovník literární teorie (1984). Při přepisu výroků ponecháváme vše v původním znění, a to i s veškerými gramatickými nedostatky a též ponecháváme vše v původním kopaničářském nářečí.

1 Fenomén žitkovských bohyní

První zmínka o žitkovských bohyních se v různých odborných publikacích liší, Dagmar Dobšovičová Pintířová však v článku z roku 2017 konstatuje¹, že o nejstarší písemnou zmínku o bohyních na Žitkově se zasloužil Karel Kulich působící v Hrozenkově v letech 1752 až 1781. Tuto informaci potvrzuje ve své publikaci i Jiří Jilík, jenž poznamenává, že nejstarší známé zprávy o jakési formě lidové magie nalezneme v deníku Karla Kulicha, který byl ve Starém Hrozenkově na misi. ² Následně pak informace o vědmách publikoval národopisec František Bartoš. Ten bohyním věnoval kapitolu ve studii Moravští Kopaničáři uveřejněné v roce 1884. Byl to však Josef Hofer, který se nejvíce přičinil o popularizaci bohyň zhruba před sto lety. Josef Hofer působil jako kněz právě ve Starém Hrozenkově na Moravských Kopanicích a sám o bohyních napsal několik děl, například *Bohyně na Žitkově: velezajímavé, skutečné případy, jak vychytralé venkovanky „bohyňují“, čili, čarují* (1912), *Povídky z Kopanic* (1916) nebo *Kopaničářské povídky* (1923). I když se ve svých publikacích o bohyních vyjadřuje poměrně nelichotivě a vyličil je spíše jako podvodnice, byl to právě on, kdo se stal hlavním zdrojem informací pro další publikace vznikající na téma Moravských Kopanic a instituci bohyní jako takových. Jeho záměrem totiž bylo popsat praktiky bohyň jako varování před nimi a neúmyslně naopak způsobil jejich značné zpopularizování.

Na jeho práci následně v roce 2005 navázal Jiří Jilík svou knihou *Žitkovské bohyně* (2005) a rok poté knihou *Žitkovské čarování* (2006), ve kterých na Hoferovu práci mnohokrát odkazuje. Vznikly tedy publikace shrnující jak informace o bohyních a jejich praktikách, tak Jilíkovu vlastní zkušenost spolu s historkami pamětníků. Avšak vzhledem k tomu, že Jilík je známý především na Slovácku, kde vyrůstal, a jedná se o literaturu faktu, jeho publikacím se v té době nedostalo téměř žádného ohlasu, v podstatě se o nich nemluvilo. To se ale změnilo ve chvíli, kdy vychází Kateřině Tučkové stejnojmenná kniha *Žitkovské bohyně* (2012). Je to právě tato skutečnost společně s další, které vedly k tomu, že fenomén žitkovských bohyní opět vstoupil od dob 18. století i v dnešní době do povědomí a stal se mimořádně přitažlivým. Dalším faktorem ovlivňujícím atraktivitu tohoto fenoménu je rostoucí zájem o folklor a útěk z městského prostředí, který se v posledních letech začíná vracet do české a slovenské literatury. Nebyl to ale pouze Jilík a Tučková, kdo měli Hofera jako hlavní zdroj informací, stejně tak

¹ DOBŠOVIČOVÁ PINTÍŘOVÁ, D. Žitkovské bohyně. *Malovaný kraj*. 2017, roč. 53, č. 4, červenec/srpen, s. 18.

² JILÍK, J. *Žitkovské čarování: Pravdivý příběh žitkovských bohyní*. 1. vyd. CPress, 2013, s. 22.

i Dagmar Dobšovičová Pintířová čerpala z Hoferova díla pro svou diplomovou práci, která poté knižně vyšla v roce 2016 pod názvem *Žitkovské bohyně: lidová magie na Moravských Kopanících* (2016) a zpracovává autorčiny terénní výzkumy z let 1990–1997.

Žitkovské bohyně Kateřiny Tučkové získaly obrovskou oblibu mezi čtenáři, stejně tak i Moravské Kopanice se po vydání knihy staly oblíbeným turistickým místem. Popularizaci vlivem Kateřiny Tučkové zmiňuje například Libor Velan: „Knižka *Žitkovské bohyně*, a zejména osobnost její autorky, spisovatelky Kateřiny Tučkové, znovu podnítila zájem o hledání krajiny tajemné a nepříliš poznamenané lidskou činností.“³ Tučková tematizaci bohyně totiž zavedla mezi běžné čtenáře a vnesla ho oproti předešlým, většinou odborným, publikacím na toto téma do kruhů beletrie. Sama autorka se ke způsobu psaní svých knih nejednou vyjádřila: „[...] jak jako čtenářka, tak jako autorka se prostě věnuji literatuře, která jako vlastně čerpá ze skutečných událostí a ty události interpretuje v románové formě.“⁴ Tohoto zpopularizování využil následně i Jiří Jilík, který nedlouho po Kateřině Tučkové znovu vydal v roce 2013 svou knihu, tentokrát pod názvem *Žitkovské čarování: pravdivý příběh žitkovských bohyní*.

Žitkovské bohyně jsou tedy fenoménem, který souvisí s narůstající popularitou lidového léčitelství a zájmem o alternativní léčitelství, jež českou a slovenskou společností aktuálně rezonuje. Toto se zrcadlí také do literatury, ve které se mezi současnými autory stal využívaným prvkem obrat zpět k přírodní „magii“, folkloru a obecně objevování neznámých krajin mimo město. Mezi příklady dalších knih pojednávajících o různých podobách lidového léčitelství, kultu bohyní či jiných lidových praktikách lze zařadit například *Do tmy* Anny Bolavé (2015), *Šeptuchy* Aleny Sabuchové (2019) nebo *Čepiec* Kataríny Kucbelové (2019). Velan také doplňuje: „Společnost, jež je stále více materiálně zaměřena, hledá v neklidné době archetyp, ke kterému by se mohla přimknout.“⁵ Nejednen kritik též nazval instituci bohyní geniem loci Moravských Kopaníc, protože to byly právě bohyně, jež vždy dávaly tomuto místu onen magický nádech. „Knihy, které k tématu žitkovských bohyní vyšly od začátku tohoto tisíciletí, opět přitáhly pozornost veřejnosti stejně jako před sto lety.“⁶ K nárůstu tematizace folkloru v české i slovenské literatuře se vyjádřil například i Peter Darovec, který tento druh regionalismu v literatuře rozděluje na dvě základní linie: región osobně hluboko nažítý a región

³ VELAN, L. Skutečný příběh kopanických bohyně. *Malovaný kraj*. 2014, roč. 50, č. 1, s. 5.

⁴ DVOŘÁKOVÁ, H. Kateřina Tučková: Děti mě přivedly k úplně jinému žánru, napsala jsem první knihu pro malé čtenáře. *ČRo Vysočina* [online]. 24-10-2022 [cit. 24-2-2024]. Dostupné z: <https://vysocina.rozhlas.cz/katerina-tuckova-deti-me-privedly-k-uplne-jinemu-zanru-napsala-jsem-prvni-knihu-8854716>

⁵ VELAN, L. Skutečný příběh kopanických bohyně. *Malovaný kraj*. 2014, roč. 50, č. 1, s. 5.

⁶ HELA, V. *Návrat žitkovských bohyní*. Praha: Eminent, 2021, s. 45.

objavovaný z centra. Jako příklad regionu obje­vovaného z centra uvádí jako jeden z dokladů právě román Kateřiny Tučkové, konkrétně u něj podle Darovce jde o: „Objavovanie zabudnutého „ženského“ sveta ludovej vidieckej mágie.“⁷ a vysvětluje ho jako „příbeh cesty – reportážnej/etnografickej za poznaním neznámého a/alebo za poznaním seba samého/samej v novom, radikálne odlišnom prostredí.“⁸ Není tedy pochyb, že lidová magie má v současné literatuře své místo a jedná se o téma, které bývá stále hojně zpracovávané.

⁷ DAROVEC, P. *Nový regionalizmus ako protitrend globalizácie v súčasnej slovenskej próze* [online přednáška] 11-05-2023, Univerzita Palackého.

⁸ Tamtéž.

2 Jiří Jilík: Žitkovské čarování

Jiří Jilík je spisovatel, publicista a folklorista zabývající se Slováckem. Ačkoliv je rodákem z Prahy, vyrůstal v Kunovicích a většinu života působil v regionálních redakcích právě na Slovácku, příkladem mohou být *Slovácká jiskra*, *Malovaný kraj Břeclav* nebo *Slovácké noviny Uherské Hradiště*. Působil též devět let jako učitel ve Vlčnově a několik let připravoval folklorní pořady pro tamní slavnosti Jízda králů. Mimo to je autorem několika publikací, a to jak v oblastech beletrie, tak například literatury pro děti. Kromě jeho rozsáhlé publicistické práce tvoří značnou část jeho tvorby také literatura faktu, ve které se většinou zabývá právě slováckými folklorními událostmi jako je již zmíněná Jízda králů či konkrétními místy jako jsou Moravské Kopanice či Chřiby. Za svou publikační a literární tvorbu a přínos k propagaci a rozvoji lidové kultury mu byla Zlínským krajem v roce 2014 udělena cena PRO AMICIS MUSAE.⁹

V již zmiňovaném periodiku *Malovaný kraj*, ve kterém pracoval určitou dobu jako šéfredaktor a poté se stal členem redakční rady, o něm pravidelně vychází články a je jako autor a osobnost tohoto kraje velmi oceňován: „Osobnost Jiřího Jilíka bývá nejčastěji spojována s publicistikou, novinářinou, spisovatelstvím, folklorem, organizátorstvím atd. Neocenitelné jsou ale též jeho výsledky badatelské, např. pokud jde o tzv. žitkovské bohyně nebo vlčnovskou jízdu králů.“¹⁰ Lze tedy konstatovat, že Jilík má ke Slovácku opravdu blízko a i jeho samotného si lidé z této oblasti velmi váží, oceňují jeho práci a přínos ke kulturnímu rozvoji tohoto místa.

Jak lze vyčíst už z Jilíkova literárního i osobního působení, měl k této oblasti vždy blízko a folklorem se zabýval v podstatě ve všech sférách svého působení, ať už v publicistických a spisovatelských rovinách, tak i ve svém osobní životě: „Většina mojí tvorby je inspirována Slováckem, lidovou kulturou, jednak jsou to tři knihy fejetonů [...], kde v podstatě zpracovávám z toho bohatství námětů ze svého působení v novinách.“¹¹ K nápadu zpracovat přímo žitkovské bohyně ale Jilíka přivedl až spisek Josefa Hofera *Bohyně na Žitkové* (1913), jenž měl ve své knihovně a zároveň to podnítilo i jeho osobní cestu na Kopanice. „V roce 89, když jsme v novinách hledali nějaké téma na letní okurkovou sezónu, tak mě napadlo rozhlédnout se po Kopanicích, jestli tam ještě nějaké bohyně jsou, protože ve své

⁹ O autorovi. *Jiří Jilík* [online]. 2007 [cit. 24-02-2024]. Dostupné z: <https://jirijilik.webnode.page/o-nas/>

¹⁰ ŽIŽLAVSKÝ, B. Jiřímu Jilíkovi k jeho neuvěřitelnému životnímu jubileu. *Malovaný kraj*. 2015, roč. 51, č. 6, s. 8–9.

¹¹ ČESKÝ ROZHLAS BRNO. Jiří Jilík vypráví o žitkovských bohyních a učitelování ve Vlčnově. *Český rozhlas* [online]. 10-8-2015 [cit. 01-03-2024] Dostupné z: <https://www.mujozhlaz.cz/zelny-rynk/jiri-jilik-vyprav-i-o-zitkovskych-bohynich-ucitelovani-ve-vlcnově>

knihovně jsem měl knížečku kněze Josefa Hofera z roku 1913 ‚Bohyně ze Žitkové‘ a tam se popisuje o ženách [sic], které dovedou věštit budoucnost a léčitelky a dovedou nalézt ztracené předměty, prostě vědmy.“¹² Pro Jílíka to tedy částečně bylo atraktivní téma pro jeho publicistickou tvorbu, avšak zároveň měl přístup ke zdrojům, se kterými ve svých publikacích pracoval, což u něj vzbudilo hlubší zájem o celkovou problematiku žitkovských bohyní. V recenzi v *Literárních novinách* z roku 2013 na nově vycházející knihy autor recenze konstatuje, že by mohlo jít v tomto případě o Jílíkovo využití popularity knihy Kateřiny Tučkové, tím spíše, že první část Jílíkovy knihy nese stejný název. Ihned ale podává vysvětlení: „Omyl, Jilík [...] se tématu lidové magie v Bílých Karpatech věnuje už léta – v jeho bibliografii najdeme například článek U žitkovské bohyně, který ve Slovácckých novinách vyšel v prosinci 1991. Od jednotlivých článků Jílíka zájem o fenomén „bohyně“, které uměly předvídat budoucnost, ale poradily i v daleko praktičtějších věcech, dovedl až ke dvěma knihám (z let 2005 a 2006). Ty se nyní staly základem Žitkovského čarování.“¹³

Ani u místních si Jílíkovy knihy oblibu nenašly, jelikož jak sám autor předkládá: „Tady každý ví, že žitkovské bohyně byly, a kdo byly a někteří lidé je navštěvovali ještě v 80., 90. letech.“¹⁴ Poznává však: „No ale před pár lety vyšel román Kateřiny Tučkové, který vyvolal novou vlnu obrovského zájmu o bohyně a o tomto jejím úspěšném románu se potom na mě obrátilo nakladatelství Albatros a vydalo v jedné knize ty dva moje původní svazky.“¹⁵ Dle jeho slov šlo o to, že lidé se o bohyních chtěli dozvědět více, než jim mohl umožnit román, u kterého nelze určit, kde končí fakta a jaké části si autorka vyfabulovala.¹⁶ Právě v těchto případech začali čtenáři vyhledávat publikace Jiřího Jílíka, které měly oproti románu čistě faktografické zpracování. Toto tvrzení dosvědčuje ve své recenzi i Jiří Lojín, který uvádí: „Kniha Jiřího Jílíka Žitkovské čarování se do širšího povědomí čtenářů dostala díky románu Kateřiny Tučkové. Přesto nejde o méně hodnotné dílo. Oba texty se nedají v otázce kvality nikterak srovnávat, jde o dva naprosto odlišné žánry, spojené pouze vzrušujícím tématem. Pro čtenáře Žitkovských bohyní je Jílíkova kniha cenným pramenem informací, těch, které se do

¹² ČESKÝ ROZHLAS BRNO. Jiří Jilík vypráví o žitkovských bohyních a učitelování ve Vlčnově. *Český rozhlas* [online]. 10-8-2015 [cit. 01-03-2024] Dostupné z: <https://www.mujirozhlaz.cz/zelnj-rynk/jiri-jilik-vypravi-o-zitkovskych-bohynich-ucitelovani-ve-vlcnově>

¹³ MATHEY. Nové knihy. *Literární noviny*. 2013, ročník 24, číslo 48, s. 18.

¹⁴ ČESKÝ ROZHLAS BRNO. Jiří Jilík vypráví o žitkovských bohyních a učitelování ve Vlčnově. *Český rozhlas* [online]. 10-8-2015 [cit. 01-03-2024] Dostupné z: <https://www.mujirozhlaz.cz/zelnj-rynk/jiri-jilik-vypravi-o-zitkovskych-bohynich-ucitelovani-ve-vlcnově>

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ Tamtéž.

románu nevešly či nehodily. Jde však o publikaci, která je nesmírně zajímavá i pro ty, kteří o románu Kateřiny Tučkové nemají ani ponětí.¹⁷

Ve své knize Jilík poznamenává, že poprvé se na Kopanice za bohyní vydal na začátku 90. let, jeho cesty však zpočátku nebyly příliš úspěšné a setkání s bohyní se mu nedařilo. Na Kopanicích se ale setkal s Lýdií Gabrhelovou, vnučkou bohyně Irmě Gabrhelové, a jejím manželem, kteří mu pomohli dostat se k Irmě Gabrhelové a získat si u ní důvěru. „Jeho tehdejšími členům¹⁸ Lýdií Gabrhelové a jejímu tanečníkovi Bohušovi, který se stal jejím manželem, vděčím za to, že mne přivedli ke stařence Irmě a pomohli mi zlomit její nedůvěru k novináři, jenž chtěl něco vyzvědět, ba dokonce psát o tabuizovaných magických praktikách.“¹⁹ Od té doby Jilík Gabrhelovou navštívil několikrát a uvádí, že se snažil Gabrhelovou navštěvovat každý rok. Z těchto návštěv pak velmi často čerpal do svých novinových článků a na základě jejich setkání též vznikl seriál, který vycházel v novinách.²⁰ Poslední setkání s bohyní mu bylo umožněno v roce 2000, neboť v roce 2001 Irma Gabrhelová zemřela. Dá se skutečně usuzovat, že celá kniha *Žitkovské bohyně* (2005) vznikla v reakci na zmiňovaný spis Josefa Hofera, jelikož Jilík v podstatě v každé kapitole předkládá Hoferovy záznamy a zážitky a rozvíjí je o poznatky dalších badatelů, kteří o bohyních též psali, příkladem může být František Bartoš, Ferdinand Dúbravský či Josef Ludovít Holuby. Zároveň ale předkládá i značnou část vlastních zkušeností, kterými text doplňuje a obohacuje.

2.1 Žánrové vymezení – literatura faktu

Přesto, že literatura faktu je často užívaný termín, není snadné jej definovat. Důvodem je i zaměňování s termínem non-fiction užívaným v anglosaském kontextu, který však má poněkud odlišný význam: „Označení takového literárního textu nebo souboru textů, jejichž umělecká realita je konstruována podle skutečného života a na čtenáře má působit jako věrohodné a pravdivé postižení skutečnosti.“²¹ Oproti tomu literatura faktu může být definována dle Lexikonu literárních pojmů jako: „Literární podsystém sestávající ze souborů textů, v nichž převažuje poznávací funkce nad funkcí estetickou. Literatura faktu je pomezí

¹⁷ LOJÍN, J. Znovu u žitkovských bohyní. *Vašeliteratura.cz* [online] 20-01-2014 [cit. 01-03-2024]. Dostupné z: <https://www.vaseliteratura.cz/odborna-literatura/3826-zitkovske-carovani-pravdivy-pribeh>

¹⁸ Jilík zavítal na zkoušku tanečního souboru Kopaničár, ve kterém byli Lýdie Gabrhelová a její budoucí manžel Bohuš členy.

¹⁹ JILÍK, J. *Žitkovské čarování: Pravdivý příběh žitkovských bohyní*. 1. vyd. CPress, 2013, s. 222–223.

²⁰ ČESKÝ ROZHLAS BRNO. Jiří Jilík vypráví o žitkovských bohyních a učitelování ve Vlčnově. *Český rozhlas* [online]. 10-8-2015 [cit. 01-03-2024] Dostupné z: <https://www.mujozhlaz.cz/zelny-rynk/jiri-jilik-vypravi-o-zitkovskych-bohynich-ucitelovani-ve-vlcnově>

²¹ PAVERA, L.–VŠETIČKA, F. *Lexikon literárních pojmů*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, s. 246.

jev, stojí na rozhraní mezi literaturou uměleckou a literaturou věcnou; jednotlivá díla přitom inklinují jedním nebo druhým směrem, jednou k věcnému podání, jindy k uměleckému.²² Jde o dílo literárně zpracovávající dokumentární materiál, vědecké objevy a historické i soudobé události, i přesto se ale stále snaží o přístupnost čtenářům a přiblížení se literatuře umělecké s využitím faktografických informací. „Na druhé straně však literatura faktu využívá jazykových prostředků a postupů umělecké literatury. Věcné informace nepodává jako holá a suchá fakta, naopak usiluje o to, aby vyvolala zážitek blízký zážitku z umělecké tvorby.“²³ Nejde tedy o dílo skládající se pouze z faktografických údajů, přestože stojí primárně na ověřených dokumentech, autor zapojuje další prostředky, které dílo činí čtenářsky přívětivějším, ať už své vlastní pohledy či jinak nepodložitelné informace, jež ale text doplňují a obohacují.

Knihy Jiřího Jilíka bývá kritikou i veřejností označována různě, a to jako esej, odborná studie, anebo populárně-naučná studie. Podle Josefa Jančáře: „Jiří Jilík prokazuje svou literární mnohostrannost novou knížkou nazvanou *Žitkovské bohyně*. Formou oscilující mezi esejem a odbornou studií čtivě popisuje své terénní i literární výzkumy pozoruhodného fenoménu lidového života – pozůstatků magických praktik na moravských Kopanicích. Opírá se o řadu odborných studií a vychází zejména z výzkumů Františka Bartoše, z knížek o bohyních, napsaných na počátku 20. století starohrozenkovským farářem Josefem Hoferem, a z údajů Lubora Niederla, uvedených v monografii *Moravské Slovensko*.“²⁴ Jilík sám svou knihu představuje jako literaturu faktu, tedy literaturu na pomezí věcné a umělecké literatury.

Knihy je rozdělena do dvou částí odpovídajících právě dvěma původním knihám.²⁵ První část pojednává hlavně o historii bohyní a praktikách, které vykonávaly a druhá část představuje především historiky týkající se jednotlivých bohyní a autorů, kteří o bohyních psali. Struktura díla se v obou částech knihy lehce proměňuje. První část publikace se přiklání spíše k věcnému stylu, je chronologicky řazená podle toho, jak se historicky vyvíjelo poznání, respektive informování o bohyních. V navazujících kapitolách Jilík představuje, jakým způsobem bohyně „čarovaly“, jaká zařikadla využívaly, jaké odvary předepisovaly a s jakými problémy se za bohyněmi chodilo. V textu se retrospektivně nevrací, nepřeskakuje v čase,

²² PAVERA, L.–VŠETIČKA, F. *Lexikon literárních pojmů*. 1.vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, s. 209.

²³ Tamtéž, s. 209.

²⁴ JANČÁŘ, J. Recenze: Jiří Jilík: *Žitkovské bohyně*. Po stopách lidové magie v Bílých Karpatech. *Národopisná revue* [online]. 2005, roč. 15, č. 4, s. 256–257 [cit. 05-03-2024] Dostupné z: <https://revue.nul.kz/wp-content/uploads/2021/04/r4-2005.pdf>

²⁵ Zde pracujeme primárně s vydáním z roku 2013 s přihlédnutím k původnímu vydání (2005), neboť část odpovídající první knize je ve vydání z roku 2013 a 2005 totožná. *Žitkovského čarování* (2006) nebylo možno opatřit, avšak víme, že dílo rozšiřuje o výbor z tvorby autorů, kteří o bohyních psali.

neodbíhá od tématu a autorsky do textu vstupuje pouze v momentě, kdy ho chce doplnit, a to většinou o vlastní zkušenosti. U literatury faktu se také často klade důraz na kohezi textu a jeho strukturu. Jilík toto splňuje a text dělí do několika kapitol a kniha je též opatřena doslovem, literaturou a prameny, obrázkovými přílohami opatřenými popisky, ediční poznámkou a seznamem použitých zkratk, dodávající pocit odborné studie spíše než umělecké prózy. I po jazykové stránce je text psaný spisovně, pouze v místech, kde Jilík cituje přímé rozpravy bohyní či konkrétní zařikávání a obřady, autor ponechal kopaničářské nářečí, a to samé platí u citací z děl, které autor také ponechává v původní podobě bez úprav („Barsako ma to rmúti a bolí, neváham vysloviť výsledok mojho pozorovania povier a čarov.“²⁶). Kniha je ale opatřena slovníčkem nářečních výrazů, v němž v podstatě veškerá slova nesrozumitelná dnešnímu čtenáři autor objasňuje.

Druhá část, nazvaná *Žitkovské čarování*, je mnohem více beletrizovaná a přiklání se více k umělecké literatuře než část první, obsahuje dokonce i dvě povídky (*Josef Hofer: Žitkovská bohyně* a *Bohumil Haluzický: Učarování*), u kterých ustoupil dokumentární zřetel a jsou psané značně beletristicky.²⁷ Obě tyto povídky vlastně ukazují odlišný pohled na bohyně a „bohyňování“, Hoferova povídka potvrzuje jeho pohled na bohyně jako na podvodnice, zatímco Haluzický v tomto fenoménu vidí obdivuhodnou kauzalitu. Značná část druhé poloviny Jilíkovy knihy je složena z kratších historek týkajících se osobních zážitků spojených s konkrétními bohyněmi. V publikaci z roku 2005 se jména autorů u jednotlivých historek nevyskytují, pouze některé předkládá v úvodu kapitoly. Ve své pozdější publikaci z roku 2013 však přímo u každé historky uvádí autora či publikaci, ze které text využil. Jde tedy o krátké úryvky historek, které řadí za sebou a všechny vždy odpovídají tématu v nadpisu kapitoly – první kapitola nazvaná *Boršická baba – Dora Šurmánková* tedy obsahuje historky a vyprávění týkající se právě této bohyně. Etudy nejsou chronologicky řazeny, ale všechny odpovídají tematicky kapitole, v níž se nacházejí. Součástí je i kapitola s historkami zaslanými čtenáři přímo Jilíkovi v reakci na vydání jeho knihy, i u těchto příběhů Jilík uvádí do závorek autory.

Faktografičnost Jilíkova díla je patrná, jelikož v podstatě veškeré informace autor dokládá odkazem k původnímu autorovi, a ačkoli Jilík nepracuje s žádným poznámkovým aparátem, zdroje jsou z textu zřejmé. Autor často cituje, a třebaže citace přímo v textu neoznačuje, na konci knihy je bohatý seznam literatury a pramenů, jež Jilík využil a v textu je vždy jasné kdy, a především koho cituje. Například jeho nejčastější zdroj, Josefa Hofera,

²⁶ JILÍK, J. *Žitkovské čarování: Pravdivý příběh žitkovských bohyní*. 1. vyd. CPress, 2013, s. 29.

²⁷ Tamtéž, s. 125–126.

kteřého skrze knihu hojně cituje, vřdy určitým způsobem uvozuje (uvádí, připomíná, Hofer poukázal, ...) nebo jen danou citaci vkládá do uvozovek. Sám ale přiznává, že ne vše má podložené literaturou a často spoléhá na příběhy vyprávěné. Jilík poznamenává: „Já jsem autor literatury faktu čili uvádím tam víceméně faktografické záležitosti, buď už mnou ověřené nebo i neověřené, ale které se tradují, protože o bohyních existuje obrovská orální, dneska se říká takové zvláštní slovo orální literatura, nebo vypravování, nesčetné množství historek. A existuje také obrovské množství pramenů.“²⁸

I jeho kniha je provázána mnoha historkami, a jak sám píše, pracoval s orální historií, přesto i v tomto případě však v úvodu kapitoly uvádí autora či publikaci, ze které text využil. Na druhou stranu Jilík několikrát vstupuje do textu, což určitým způsobem naruřuje objektivnost odborného textu, a naopak ho přibližuje k textu uměleckému. Jilík totiž mezi čistě popisné faktografické části, ačkoli spíše okrajově, vkládá vsuvky ve formě zamyřlení, například v kapitole o spisovatelce Amálii Kutinové text ukončuje vsuvkou: „Oba poznali bohyně a podali o setkání svědectví. Dvě svědectví, dva různé názory. Které oči viděly lépe? Asi je to špatně položená otázka. Oči vidí jen povrch. Vřechno podstatné je neviditelné, napsal Antoine de Saint-Exupéry. A doporučuje se dívat srdcem.“²⁹ Tato vsuvka, stejně jako několik dalších, nenavozuje pocit odborného textu, spíše textu beletristického, pro čtenáře takovéto pasáže ale umocňují čtivost. Stejně tak tomu je v úvodní kapitole, v níž Jilík píše: „Na Moravských Kopanicích, kde vesnice mají jména Starý Hrozenkov, Lopeník, Vápenice, Vyřkovec a Žitková, v kraji bělokarpatřských lesů a horských planin, se protínají siločáry minulosti a budoucnosti. Jen tak si lze vysvětlit, že některé ženy z osady Žitková uměly nahlédnout do dějů, které teprve nastanou.“³⁰ Kniha jako taková nemá děj, jen jednotlivé kapitoly jsou zaměřené na určité téma, větřinou na konkrétní osoby, praktiky či místa spojená s bohyněmi. Jilík také zvolil využití dvou citátů na začátku své publikace, zesilující pocit spíše beletristického díla než odborné práce. I přesto ale Jilík pracuje primárně s faktografickými údaji a tyto beletrizující prvky pouze dodávají jeho dílům ono přiblížení se k umělecké literatuře, jež se u literatury faktu očekává.

²⁸ ČESKÝ ROZHLAS BRNO. Jiří Jilík vypráví o žitkovských bohyních a učitelování ve Vlčnově. *Český rozhlas* [online]. 10-8-2015 [cit. 01-03-2024] Dostupné z: <https://www.mujozhlas.cz/zelny-rynk/jiri-jilik-vypravi-o-zitkovskych-bohynich-ucitelovani-ve-vlcnově>

²⁹ JILÍK, J. *Žitkovské čarování: Pravdivý příběh žitkovských bohyní*. 1. vyd. CPřess, 2013, s. 109.

³⁰ Tamtéž, s. 11.

3 Kateřina Tučková: Žitkovské bohyně

Kateřina Tučková je spisovatelka, dramatička, publicistka, historička umění a kurátorka výstav. V literatuře debutovala novelou *Montespaniáda* (2006), o tři roky později jí vyšel román *Vyhnání Gerty Schnirch* (2009), za který získala Cenu čtenářů Magnesia litera v roce 2010. Jednou z jejích nejvíce rezonujících knih je její třetí román *Žitkovské bohyně*, který vyšel v roce 2012 v nakladatelství Host. Za knihu získala Kateřina Tučková hned několik ocenění, např. Cenu Josefa Škvoreckého, Cenu čtenářů Magnesia litera či Cenu čtenářů České knihy. Stala se též nejpůjčovanějším titulem v knihovnách v roce 2013 a prodalo se jí sto tisíc výtisků během roku 2014.³¹ *Žitkovské bohyně* jsou též první česká próza, jež vyšla nejdříve jako e-kniha. V roce 2022 autorka získala Státní cenu za literaturu za svůj nejnovější a nejobsáhlejší román *Bílá voda* (2022). O popularitě jejích knih mezi čtenáři i literární kritikou tedy rozhodně není pochyb.

V roce 2014 absolvovala Kateřina Tučková doktorské studium historie umění na Ústavu pro dějiny umění Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, kde se ve své disertační práci věnovala Skupině Radar, konkrétně problematice tvůrčích skupin pracujících v období komunistické totality.³² Téma totalitních režimů a různých forem bezpráví či netolerance bývají také častým tématem autorčiny knih, není tomu jinak i v knize *Žitkovské bohyně* (2012). Přední linkou vyprávění je totiž příběh bohyně Surmeny, jež je kvůli svému „bohování“ pronásledována StB. Podobně je tomu i s výběrem ženských protagonistek, k nimž Kateřina Tučková ve svých knihách většinou inklinuje stejně jako v této knize.

Tučková se jako jediná oproti Jilíkovi a Dobšovičové nikdy s žádnou s bohyní osobně nesetkala: „Já už jsem se s žádnou bohyní nesetkala, protože ta poslední z velikých bohyní Irma Gabrhelová zemřela v roce 2001. Jela jsem na Kopanice, abych navštívila lidi, kteří si jí pamatují a abych mluvila s nějakými jejími příbuznými. Podařilo se mi najít její dceru, ale ta bohuje už jiným způsobem. Spíš je to taková lehká hra na bohování.“³³ V rozhovorech uvedla, že ke zpracování tématu žitkovských bohyní ji přivedl její známý, vystudovaný historik a etnograf David Kovařík, který ji na téma nasměroval stejně jako tomu bylo u knihy *Vyhnání Gerty Schnirch*. „Chtěla jsem, aby to bylo historické, nejlépe nesené ženskou hrdinkou, protože

³¹ CZECHLIT. Kateřina Tučková. *Czechlit.cz* [online]. [cit. 08-03-2024]. Dostupné z: <https://www.czechlit.cz/cz/autor/katerina-tuckova-cz/>

³² O autorce [online]. *Kateřina Tučková* [cit. 06-03-2024]. Dostupné z: <https://www.katerina-tuckova.cz/o-autorce/>

³³ Kultura.cz. *Žitkovské bohyně Kateřiny Tučkové*. *Česká televize* [online]. 2012 [cit. 08-03-2024]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1183619616-kultura-cz/312295350090008/>

o ženách se mi píše lépe. Také jsem chtěla zúročit svůj tehdejší pocit – vlastní návrat k tradicím, folkloru, svému vesnickému životu a dětství.³⁴ Kovařík ji tedy odkázal na žitkovské bohyně, o kterých si následně Tučková začala shánět materiály, jelikož ji tematika okamžitě zaujala. Konkrétně s Kopanicemi ale žádný osobní vztah do té doby autorka neměla a o žitkovských bohyních od Kovaříka v té době slyšela poprvé.

Tučková v několika rozhovorech uvedla, že ačkoli bohyni nikdy osobně nenavštívila, strávila však na Kopanicích nějaký čas. V reportáži pro *Českou televizi*, odehrávající se na Moravských Kopanicích, poznamenává: „Já jsem v támhle té chalupě jedno léto bydlela, psala a načerpávala atmosféru Kopanic a příběhy o bohyních. Chodila jsem do městečka Starého Hrozenkova vyptávat se a brouzdat. A na další kopec, na kterém je Žitková. A bylo to jedno z nejmagičtějších lét, které jsem kdy zažila. [...] Opakovaně celé ty tři roky jsem sem jezdila.“³⁵ Kromě toho, že několikrát v průběhu tří let psaní knihy navštívila Kopanice, i údajně obcházela chalupy a snažila se vést rozhovory s lidmi, kteří zde bydleli a pokoušela se dozvědět něco přímo od místních obyvatel. „Tady na Kopanicích o žitkovských bohyních vědí všichni a vědí o nich spoustu pikantních příběhů a historek.“³⁶ Opět je ale patrné, že ačkoli Tučková mluvila s pamětníky, jejím záměrem byla od počátku inspirace pro napsání románu, nikoli faktografické zápisy. Mnohem cennější pro ni byly historky a příběhy, které přiblíží atmosféru Kopanic než zaznamenání historie. Zkreslenost dosvědčuje i další tvrzení z té samé reportáže, tentokrát proneseno přítelkyní Tučkové, která uvádí situaci, ve které se Tučková z Kopanic vrací: „[...] a pak se teda Káča vrátila jako úplně rozveselená z toho, že jí to zapadá do toho příběhu, protože potkala nějakýho chlapíka, který jí vykládal o tom, jak tam ti fašisti byli a za tou nějakou vědmou se tam byli na něčem radit, jak to dopadne. Takže ona přišla bohatě občerstvená slivovicí, protože s každou chaloupkou, kterou navštívila, tak musela ještě ochutnat i tu slivovicí místní, takže to byl asi docela pěkný zážitek“³⁷ I toto je dalším dokladem toho, že vzhledem k tomu, v jakém rozpoložení byly informace získávány, lze usuzovat jejich značnou zkreslenost. Na otázku, jak na události s bohyněmi Tučková přicházela odpovídá: „Měla jsem štěstí na otevřené vypravěče. Při sbírání faktů jsem obcházela chalupy a vyptávala se. Hodně mi pomohlo, že se mě hned na začátku ujala místní paní učitelka, která tam znala kdekoho. Často mě pak uváděla do chalup se slovy: řekni tady Kačence, co víš o té a té bohyni, jak léčila

³⁴ MALUŠOVÁ, B. Knihu Žitkovské bohyně jsem musela napsat spisovně. *Slovácký deník* [online]. 11-06-2012 [cit. 01-03-2024] Dostupné z: <https://slovacky.denik.cz/volny-cas/knihu-zitkovske-bohyne-jsem-musela-napsat-spisovne-20120708.html>

³⁵ Děti sametu. *Česká televize* [online]. 2014 [cit. 06-03-2024]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10793342610-deti-sametu/214542158090001/>

³⁶ Tamtéž.

³⁷ Tamtéž.

vašeho strejdu... A pak toho také hodně vydaly archívy a knihy pátera Hofera a pana Jiřího Jilíka.³⁸ Tučková tedy nijak nepopírá inspiraci jak publikacemi kněze Hofera, tak i knihami Jiřího Jilíka.

3. 1 Žánrové vymezení – beletrie

Podle Slovníku literární teorie beletrie je: „Souborné označení pro celou oblast tzv. literatury umělecké, a to na rozdíl od oblasti tzv. literatury věcné (tj. odborné, naukové).“³⁹ Lexikon literárních pojmů ji pak definuje takto: „Jde o označení užívané pro oblast takzvané umělecké literatury, odlišující se tak oproti oblasti literatury věcné (zaměřené na poznání, popularizaci a dokumentaci).“⁴⁰ Podle Pavla Šidáka lze beletrii definovat jako „průsečík dvou hledisek, esenciálního a funkčního. Esenciální hledisko zohledňuje to, co je dané (tedy esenciální), co v textu skutečně je. Funkční hledisko říká, že beletrie je psaný či mluvený text s dominancí estetické funkce.“⁴¹ Ve většině definic je beletrie jako taková dávána do kontrastu s literaturou věcnou, tj. odbornou. To je způsobeno především přítomností fikce, která je ze své podstaty součástí beletristické tvorby a v odborné literatuře je nepřítomna. Román Tučkové má také sklony k historické fikci, vzhledem k tomu, že popisuje skutečné události, skutečné místo a často i skutečné příběhy. I otázkou vztahu historiografie a fikce se zabýval ve své publikaci Pavel Šidák, který poznamenává: „Tento vztah si můžeme představit jako škálu, kde na jednom pólu je čistá historiografie (žánr historiografické studie atd.), na druhém pólu čistá fikce, kde historické reálie hrají jen roli zajímavé kulisy.“⁴² Pro upřesnění definici rozšiřuje a dále vysvětluje: „Mezi oběma oblastmi – fikcí a historiografií – zůstávají zásadní rozdíly: fikce je umělecké ztvárnění materiálu, tj. uvedení všech složek textu do účelnosti estetické funkce a podřízení všeho v díle této funkci. Je-li fikce prožití minulosti, je historiografie její popis. Fikce je cele říší smyšleného, neaktuálního, a tedy neverifikovatelného; historie je skutečnosti podřízena, vychází z pramenů, musí respektovat fakta, byť celkový obraz, příběh, který vypráví, není se skutečností nikdy totožný, je to jen snaha o její rekonstrukci.“⁴³ Toto se děje v románu Kateřiny Tučkové, kde dochází k průniku historiografických událostí a fikce. Tento

³⁸ HLOUŠKOVÁ, L. Spisovatelka Kateřina Tučková: Zlomily to bohyně. *Novinky.cz* [online]. 29-03-2015 [cit. 06-03-2024] Dostupné z: <https://www.novinky.cz/clanek/zena-styl-spisovatelka-katerina-tuckova-zlomily-to-bohyne-287816>

³⁹ VLAŠÍN, Š. (ed.). *Slovník literární teorie*. Vyd. 2., rozš. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 44.

⁴⁰ PAVERA, L.–VŠETIČKA, F. *Lexikon literárních pojmů*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. s. 47.

⁴¹ ŠIDÁK, P. *Literární žánry: s ukázkami textů*. 2. dopl. vyd., Vysoká škola kreativní komunikace, 2020, s. 44–45.

⁴² Tamtéž, s. 54.

⁴³ ŠIDÁK, P. *Literární žánry: s ukázkami textů*. 2. dopl. vyd., Vysoká škola kreativní komunikace, 2020, s. 54.

postup je u Tučkové běžný a promítá se v podstatě ve veškeré její tvorbě, autorka se historii dlouhodobě věnuje a odráží se tak v jejích dílech ve značné míře, ačkoli častokrát velice zkráceně.

Jak bylo zmíněno výše, otázkou fiktivnosti vyprávěného příběhu se zabýval ne jeden kritik. Ačkoli má kniha Tučkové nepopíratelně pravdivý základ, její značná část je autorkou přiznaně vyfabulovaná a také mnohá fakta neodpovídají reálným událostem. Tučková v poznámce autorky uvádí: „Tato kniha byla napsána na základě osudů skutečných žítkovských žen, ne vše se však shoduje s realitou. Z úcty k těmto ženám, a především k jejich rodinám, které dosud žijí na Žitkově, ve Starém Hrozenkově a v Drietomě, jsem se rozhodla použít pravá jména pouze v některých případech. Mnohé osudy či epizodické příběhy jsou připsány jiným z bohyní, některé jsou fiktivní.“⁴⁴ Příkladem mohou být jména bohyň, jež sice jsou pravá a patřily skutečným bohyním, charakteristiky bohyní, jejich praktiky a celkové životní příběhy jsou ale vesměs pouhou fikcí. „Irma Gabrhelová je jméno konkrétní osoby, která žila. Já jsem ji převzala do své knížky a udělala jsem to proto, protože když jsem tady pátrala a povídala si s lidmi, tak všichni stále mluvili o Irmě Gabrhelové. A mluvili o ní strašně krásně. Tak jsem si říkala, že použiju to jméno tak, jak je, té konkrétní osoby, že jí udělám takový literární pomníček v té knize.“⁴⁵ Irma Gabrhelová je nejznámější bohyní a stala se asi nejvíce skloňovanou bohyní v rámci sporu, který s Tučkovou vedl Jiří Jilík. Irma Gabrhelová ale není jediné jméno v románu, které odpovídá skutečné osobě, dalším příkladem může být jedna z hlavních postav příběhu, teta protagonistky Dory, přezdívána Surmena. I ona skutečně existovala, to ostatně dokazuje i Jilík, jenž o ní píše ve své knize a později se o ní zmiňuje i v reportáži v reakci právě na román Kateřiny Tučkové. Ve své knize Jilík píše: „Poslední ze známých bohyní byla žena jménem nebo spíše přezdívkou Surmena. Byla pověstná mimo jiné tím, že zažehnávala bouřky, [...]“⁴⁶ To koneckonců odpovídá i postavě Surmeny v románu Kateřiny Tučkové, která v jeden okamžik také ovlivňuje počasí a zahání svými silami bouři. Tučková pro Surmenu vytvořila příběh, který Dora v průběhu vyprávění rozplétá, a to konkrétně Surmenino zapletení se se Státní bezpečností, která ji kvůli jejím praktikám v „bohyňování“ sledovala. Právě k tomuto se následně opět vyjadřuje Jilík v rozhovoru společně s Dagmar Dobšovičovou Pintířovou a Jiřím Hanušem, ve kterém jakoukoliv spojitost Surmeny s StB vyvrací. „Objevuje se někdy i ta interpretace, že o žitkovské bohyně jevil zájem STB, že byly sledovány. Je to také literární

⁴⁴ TUČKOVÁ, K. *Žitkovské bohyně*. 1. vyd. Host, 2012, s. 449.

⁴⁵ Děti sametu. *Česká televize* [online]. 2014 [cit. 06-03-2024]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10793342610-deti-sametu/214542158090001/>

⁴⁶ JILÍK, J. *Žitkovské čarování: Pravdivý příběh žitkovských bohyní*. 1. vyd. CPress, 2013, s. 37.

fikce [...], když si vezmu teda román paní Tučkové, tam to můžeme doložit na konkrétním případě, a to je bohyně, která se jmenuje Surmena. To je skutečná osoba, která, kdo četl ten román, tak ví, že ji odvezou do Kroměříže a tam v tom blázinci ji, jak se říká, odkurýrují a zlikvidují ji. V takové té snaze ji zlikvidovat. Tato Surmena, to je pratetička tady bývalého ředitele základní školy v Hrozenkově, takže lze si ověřit, že tato žena nikdy do žádné zápletky se státní mocí, natož s StB, se nedostala. Ale víte, ono taky je třeba si říct prostě – je to román.“⁴⁷ Dále je nutné zmínit samotnou protagonistku příběhu, konkrétně tedy její jméno. Autorka ji pojmenovala Dora Idesová, její křestní jméno tak odpovídá skutečné osobě, bohyni Doře Šurmánkové a příjmení Idesová též patřilo, tentokrát jiné bohyni, přezdívané Belohlavé, provdané Idesové.⁴⁸ I přesto, že jejich příběhy spolu nijak nesouvisí, je zajímavé, že Tučková dala své protagonistce jméno odpovídající bohyni působící v minulosti na Kopanicích. Nejsou to jediná jména, která autorka použila ve své knize odrážející skutečné osoby, kromě již zmíněných jsou to dále Kateřina Shánělka, Anna Struhárová, Pagáčena, Fuksena a další. I postava „Mahdalky“, jež ze všech výše zmíněných má v příběhu nejvíce negativní vykreslení, a to jako bohyně praktikující černou magii a proklínání, byla skutečnou bohyní. Václav Rychlík se v rozhovoru s Dobšovičovou rovněž vyjádřil ke knize Kateřiny Tučkové a poznamenává: „Ona tam například popisuje tu Mišenčenu prostě jako nejhoršího ďábla. Ona ju tam nazývá Mahdalka. Tys možná u té Mišenčeny nebyla, nebo nevíš, kde bývá. Chtěl jsem jenom povědět, že ta Mišenčena, to byla zlatá ženská, jako aj ostatní bohyně.“⁴⁹

Tučková věnuje část knihy i osobě Josefa Hofera, a vzhledem k tomu, že protagonistka píše diplomovou práci na duchovní kulturu Moravských Kopanic a žitkovské bohyně, je toto vcelku pochopitelné. Naopak jemu však autorka ponechala v podstatě veškeré atributy, jež jsou o něm ve skutečnosti známy, a to například jeho silný odpor k „bohyňování“ a bohyním samotným. To potvrzuje i recenze v *Malovaném kraji*: „Celkem věrohodně, a dokonce pod autentickým jménem, je popsána též činnost velkého nepřítele bohyň – starohrozenkovského faráře Josefa Hofera.“⁵⁰ Tučková dokonce vložila pasáž⁵¹, která se skutečně doslovně nachází v pravém spisku Josefa Hofera *Bohyně na Žitkově* („Denně, prosím

⁴⁷ Historie.cs. Žitkovská magie. Česká televize [online]. 2017 [cit. 04-04-2024] Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10150778447-historie-cs/317281381940003/>

⁴⁸ DOBŠOVIČOVÁ PINTÍŘOVÁ, D. *Žitkovské bohyně: lidová magie na Moravských Kopanicích*. 3., rozšíř. vyd. Etnologické materiály. Brno: Masarykova univerzita, 2020, s. 23.

⁴⁹ DOBŠOVIČOVÁ PINTÍŘOVÁ, D. *Žitkovské bohyně: lidová magie na Moravských Kopanicích*. Etnologické materiály. Brno: Masarykova univerzita, 2016, s. 117.

⁵⁰ PAVELČÍKOVÁ, N.–PAVELČÍK, J. Žitkovské bohyně Kateřiny Tučkové. *Malovaný kraj*, 2012, č. 5, září (09), s. 30.

⁵¹ TUČKOVÁ, K. *Žitkovské bohyně*. 1. vyd. Host, 2012, s. 449.

denně, se u bohyň vystřídá i 50 osob, hledajících pomoc v různých záležitostech [...].⁵²⁾ a ačkoli romány samozřejmě mohou pracovat se skutečnými fakty a spisy, stále by měl v popředí figurovat spíše příběh s určitým dějem než snaha zdokumentovat a prezentovat co největší množství dobových materiálů.

Značnou část příběhu také zaplňují spisy z gestapa, archivní záznamy či dlouhé přepisy zařikávání jednotlivých bohyní. Několikastránkové záznamy StB skutečně vyvolávají pocit, že čteme fakta, nikoli fiktivní vyprávění příběhu. Tím spíše, že jde opravdu o skutečné záznamy, pouze nenáležící těm osobám, u kterých jsou v knize uvedeny. „Neexistuje složka Surmena, nebo Terezie Surmenová, ale s takovými dokumenty jsem se během toho výzkumu setkávala, i s takovýmhle zněním. Já jsem si nechávala vylustrovat nejen to, co by bylo na bohyně, ale třeba na katolické aktivisty, na Svědky Jehovovy, na nejrůznější typy léčitelů.“⁵³ Zároveň autorka použila výstřižky z novin, odkazy na existující knihy či spisy a také ukázky z německých Hexenfondů či krevních knih, u kterých povětšinou provedla jen minimální změny odlišující je od reálných publikací. „Příběh Kateřiny Shánělky jsem zrekonstruovala a převyprávěla, ale měla jsem docela dobrý podklad, a to je krevní kniha městečka Bojkovic, kde je právě zápis o procesu s Kateřinou Shánělkou i Kateřinou Divokou [...].“⁵⁴ Krevní kniha Bojkovic⁵⁵ je snadno dohledatelná a při srovnání opravdu dochází k vcelku věrohodnému napodobení, a tak opět jen ukotvuje pocit toho, že čtenář před sebou nemá fikci. Dagmar Dobšovičová Pintířová se k tomuto vyjádřila: „Kateřina Tučková píše beletrii, která, jak říká, se nese na vlně její fantazie a neměla ambice psát ani historický román, ani literaturu faktu, ani nějaký dokument. Nicméně v románu používá konkrétní jména tehdy žijících osob, konkrétní místa na Moravských Kopicích, konkrétní výstřižky z novin a taktéž fiktivní záznamy z archivu StB. Takže čtenáři často tak trošku tápou a možná se i domnívají, že se částečně jedná o literaturu faktu.“⁵⁶

Nejeden kritik se pozastavil nad tím, že román Tučkové by ve své podstatě klidně mohl být literaturou faktu a v mnoha kritikách i rozhovorech tento názor zazněl. Autorka na to ale reaguje nesouhlasem s tím, že od začátku román vznikl jako fikce, a ne zprostředkovávání historických faktů. „Určitě to nějak mě tam tak přirozeně táhne, já ráda fabuluju, mám ráda

⁵² HOFER, J. Bohyně na Žitkově: velezajímavé, skutečné případy, jak vychytralé venkovanky "bohyňují", čili, Čarují. *eBadatelna* [online]. 1913, s. 6–7. [cit. 09.03-2024] Dostupné z: [eBadatelna Zlínského kraje\(zlkraj.cz\)](https://www.ebadatelna.cz/)

⁵³ Děti sametu. *Česká televize* [online]. 2014 [cit. 06-03-2024] Dostupné z:

<https://www.ceskatelevize.cz/porady/10793342610-deti-sametu/214542158090001/>

⁵⁴ DEMELOVÁ, K. - ZBOŘIL, J. Liberatura s Kateřinou Tučkovou. *Český rozhlas* [online]. 07-03-2012 [cit. 03-03-2024]. <https://wave.rozhlas.cz/liberatura-s-katerinou-tuckovou-5243394>

⁵⁵ Historie.cs. Žitkovská magie. *Česká televize* [online]. 2017 [cit. 04-04-2024] Dostupné z:

<https://www.ceskatelevize.cz/porady/10150778447-historie-cs/317281381940003/>

⁵⁶ Tamtéž.

psaní a ráda nechávám jednat charaktery nějak. Takže to bych si nemohla dovolit v rámci faktografické práce, takže určitě jsem chtěla příběh.⁵⁷ Od začátku lze pracovat s faktem, že Tučková brala inspiraci jak z knih Jiřího Jílíka, Josefa Hofera a archivních spisů, tak ze setkání s pamětníky, a na základě tohoto se jí následně v reportáži ptali, zda pokud zjišťovala informace z archivů a jezdila za pamětníky, se stejně jako u Jílíka opravdu nejedná o literaturu faktu i u její knihy, načež Tučková odpovídá: „No tak to právě ne. A to se docela dobře srovná, když si přečtou třeba Žitkovské bohyně, román můj, a Žitkovské bohyně Jiřího Jílíka, kniha faktografická. Tak tam to vyplyne na povrch při tom srovnání, co dělám vlastně já. Že uchopím celou tu kompletní informaci, která mi trvá nashromáždit rok a půl, je obrovská, dlouhá, strávím noci čtením, a dny rozhovory s pamětníky. Ale potom to vlastně jakoby všechno zapomenu a jdu jako od nuly s tím příběhem. Ten, mám pocit, je můj a tam přestává tvorba toho dokumentu a začíná něco jako umění.“⁵⁸ I toto prohlášení je potvrzením předchozích východisek, ve kterých Tučková dává důraz spíše na atmosféru místa, inspiraci místními obyvateli a jejich tradicemi, a vše si následně přepracuje dle své fantazie do románové formy.

I přes výše zmíněné má román stále i mnoho prvků specifických pro beletrii. Nejvýznamnější odlišností od ostatních zkoumaných knih je děj. Příběh ale není vyprávěn chronologicky a je také velmi fragmentární, a tak může občas působit, že ony fragmenty spíše zastavují jinak rychle plynoucí děj. Toto potvrzuje ve své recenzi i Jozef Kuric, který ačkoli prózu především chválí, uznává že: „[...] predmetná próza mohla miestami na väčšinového čitateľa pôsobiť trochu akademicky, a to aj z toho dôvodu, že prioritne každý očakával skôr homogénne beletristický text“⁵⁹ Čtenáři jsou, jak již bylo řečeno, předkládány dlouhé pasáže policejních záznamů a spisů, archivních listin, starých telegramových dopisů a jiných archiválií, jež mohou mít často rušivý efekt na spád příběhu, jelikož nejednou zaplňují většinovou část kapitol. „Ač kniha působí spíš jako vědecká práce, přesto až detektivním způsobem odkrývá osudy hrdinky i obyvatel Kopanic. Přemíra jmen a faktů děj poněkud zdržuje a čtenář se musí občas i vracet, aby se ujistil, o kterou osobu a dobu se jedná.“⁶⁰

Příběh má také ústřední postavu, Doru Idesovou. Kromě postav fiktivních, jako je právě Dora či její mentálně postižený bratr Jakoubek, se setkáváme s velkým množstvím vedlejších

⁵⁷ DEMELOVÁ, K.–ZBOŘIL, J. Liberatura s Kateřinou Tučkovou. *Český rozhlas* [online]. 07-03-2012 [cit. 03-03-2024]. Dostupné z: <https://wave.rozhlas.cz/liberatura-s-katerinou-tuckovou-5243394>

⁵⁸ Děti sametu. *Česká televize* [online]. 2014 [cit. 06-03-2024]. Dostupné z:

<https://www.ceskatelive.cz/porady/10793342610-deti-sametu/214542158090001/>

⁵⁹ KURIC, J. V románe Žitkovské bohyně sa okuzľujúco prelína mágia s dejinami. *Dennikn.sk* [online].

17-11-2015 [cit. 08-04-2024] Dostupné z: <https://dennikn.sk/blog/297630/v-romane-zitkovske-bohynje-sa-okuzľujúco-prelína-mágia-s-dejinami/>

⁶⁰ BARTUŠKOVÁ, J. Žitkovské bohyně. *Křesťanská revue* [online]. 08-2013, s. 41 [cit. 15-04-2024] Dostupné z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:6c6a5390-ed58-11e4-a794-5ef3fc9bb22f>

postav, které příběh spíše dokreslují a všechny slouží jako referenti hovořící o životech jejich předků a dotvářejí tak obraz Kopanic. Příkladem nám může být postava Janigeny, se kterou Dora prožívá lesbický vztah. Janigena zde slouží jako prostředek Dory k uvědomění si toho, co vlastně chce. Zatímco Dora nenachází naplnění v heterosexuálních vztazích, s Janigenou je to jinak a Dora si uvědomí, že pro ni právě tento vztah dává největší smysl. Jejich vztah je také nutno zmínit z dalšího důvodu, a to vzhledem k tomu, že poslední scéna, ve které se Dora objeví, je ta, kde na ni v noci kdosi klepe a Dora se domnívá, že za ní přichází právě Janigena. Z doslovu se ale dozvídáme, že je to právě ten okamžik, kdy je Dora násilně zavražděna a rodinná kletba se tak určitým způsobem vyplní. Zvolením tohoto závěru vyvolala autorka u kritiky vcelku zajímavé ohlasy. Tím, že jako jediná z autorů psala knihu s dějem, bylo třeba příběh nějak uzavřít a vypočítovat. Velká část kritiky se oproti konci knihy ohradila a označila ho přinejmenším za zvláštní. „Z takového konce lze vyčíst alespoň to, že konflikt je u Tučkové čímsi umělým, je aditivem na němž může stát příběh [...] je volen s ohledem na to, zda právě v této chvíli může způsobit náležitý dějový obrat.“⁶¹ Tučková sama zmiňuje, že závěr a onu pointu knihy až do druhé třetiny románu vůbec neměla vymyšlené a vlastně čekala, kam příběh posunou samotné postavy.⁶² K vedlejším postavám se také vyjádřil Jakub Vaníček ve své recenzi pro *Tvar*, ve které zmiňuje fakt, že postavy v knize by se v podstatě daly dost jednoznačně rozdělit na dvě skupiny. „Ostatní postavy jsou pak plně charakterizovány tím, na kterou stranu patří, zda spíše k institucím, anebo k lokálnímu prvku, zasazenému do moravských Kopanic.“⁶³ Nejen on v recenzi poznamenává, že postavy často mají značně černobílé vykreslení, a to platí i pro jejich morální charakter.

Ačkoli je příběh vyprávěn očima Dory, zajímavé je, že až prolog nám vlastně odkrývá některé závěry, k nimž se autorka snažila dojít. Závěrečná kapitola mnohé čtenáře a kritiku zaskočila: „Krutý závěr autorka zintenzivnila dalším zcizením – konečnou pointu se nedozvíme od hlavní hrdinky, ale od spisovatelky, která přichází do Žitkové, aby o místních bohyních psala román. Kromě šokujícího vyústění je samotný konec jakýmsi ironickým ušklíbnutím nad tím, nakolik lze skutečně věrohodně pátrat v minulosti a jak moc se člověk dozví, pokud danou skutečnost sám nezažil.“⁶⁴ Z původní er-formy (Dora vyhlížela z okna, dokud světlo naproti nezhaslo.) se na konci knihy stává ich-forma (Strčila jsem mobil zpátky do tašky a šlapala dál,

⁶¹ VANÍČEK, J. Výprodej osudů a událostí. *Tvar*. 2012, č. 11, s. 10.

⁶² VÁVRA, Roman. Spisovatelka a kunsthistorička Kateřina Tučková. *Xantypa* [online]. 2014. [cit. 15-04-2024]. Dostupné z: <https://www.hostbrno.cz/pictures/rozhovor-Xantypa%20tuckova.pdf>

⁶³ VANÍČEK, J. Výprodej osudů a událostí. *Tvar*. 2012, č. 11, s. 10.

⁶⁴ LJUBKOVÁ, M. Od červené knihovny k oslavě vyprávění (Kateřiny Tučkové Žitkovské bohyně). *Souvislosti* [online]. 2/2012 [cit. 15-04-2024] Dostupné z: <https://souvislosti.cz/OLD/clanek.php?id=1347>

výš), kdy autorka vypráví o své cestě za pamětnicí Alžbětou Baglárovou. Až do tohoto okamžiku příběh navozuje pocit autostylizačního vyprávění, protože Dora stejně jako autorka stráví nespočet hodin v archivech, a to dokonce ve stejných archivech, jaké uvedla autorka v poděkování. I toto v recenzích zaznělo: „Jenže v závěrečném epilogu, který přivádí na scénu samotnou autorku románu, se dozvídáme, že Dora byla zavražděna, neznámý útočník jí zlomil vaz.“⁶⁵ Ich-forma zde tedy slouží jako překlenutí od vyprávěného příběhu Dory k osobní zkušenosti autorky. Ani zde ale čtenář nemůže vědět, zda se jedná o fiktivní, nebo skutečný zážitek.

Autorka umí ve svých knihách pracovat s napětím, zde konkrétně už bychom mohli mluvit až o detektivní lince, kde se Dora v rámci hledání materiálů pro svou diplomovou práci dozví jisté informace o své rodině, z čehož se rázem stane hon za hledáním pravdy. I v recenzích zaznělo, že autorka dokáže čtenáře donutit otáčet stránky, proto aby zjistili, co se stane dál. „Žitkovské bohyně se vyznačují velkou čtivostí. Relativně krátké kapitoly fungují na seriálovém principu a nechávají zásadní informace ‚na příště‘, takže chtě nechtě musíte číst dál.“⁶⁶ Vzhledem k tomu, že prostřednictvím Dory, jež postupně odkrývá tajemství své rodiny a historie bohyní skrze archivní spisy a různé historky okolních postav, je i čtenáři postupně odkrýváno, jak se bude příběh vyvíjet dál. Též popisné pasáže o procesech s bohyněmi, na které bylo nahlíženo jako na čarodějnice, zahrnují popisy mučení a jiných praktik, které u Dory často vyvrcholí až k nočním můrám. Pracuje také s magickými prvky, a to konkrétně s zařikávanými, prokletím Dořiny rodiny, které slouží jako vysvětlení chování její tety Surmeny, jež celý život žila ve strachu, a černou magií, jež zase pomáhá lince vraždy, která se odehraje ve spojení s postavou „Mahdalky“. Ačkoli jsou tyto prvky vlastně součástí i skutečných rituálů bohyní, které byly zaznamenány, Tučková je zde vede do extrémů a používá je jako prostředky k posunutí děje a jeho dynamičnosti. Ondřej Nezbeda podotýká: „Nejde tu o literaturu s nárokem hlubšího přesahu, nýbrž příjemné čtivo soustředěné na silný emocionální příběh. Což samozřejmě nemusí být málo.“⁶⁷

Jazyk díla je spisovný a stejně jako Jilík i Tučková ponechala veškeré promluvy bohyní v jejich kopaničářském nářečí. I toto bylo u ní předmětem kritiky, někteří totiž měli pocit, že napodobení zařikání bylo sice zpracované kvalitně, ale při promluvách jednotlivých bohyní byla jejich řeč dost strojená. „Vedle jednoznačné chvály (zejména od těch, kdo pravděpodobně

⁶⁵ PUSKELY, M. Dialektika bohování. *Host*. 2013, č. 5, s. 20.

⁶⁶ FRŮHAUFOVÁ, Iva. Tučková, Kateřina: Žitkovské bohyně. *iLiteratura.cz* [online]. 22-4-2012 [cit. 20-03-2024]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/29901/tuckova-katerina-zitkovske-bohyně>

⁶⁷ NEZBEDA, O. Bohyně z hor: Kateřina Tučková oživila zapomenutý příběh léčitelek z Bílých Karpat. *Respekt* [online]. 01-04-2012 [cit. 15-04-2024] Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/2012/14/bohyně-z-hor>

o fenoménu zvaném žitkovské bohyně nikdy nic neslyšeli) i kritiku nevyváženosti tzv. dokumentárních a literárních textů, jejich dost nepřehledné chronologické řazení, střídání pokusů o užití výrazů ‚kopaničářského dialektu‘ (andzjel, zelina – ovšem ve zmíněném nářečí správně ziele) s téměř spisovnými větami vložených do úst autorčiných hrdinek. Ostatně text je skutečně vyšperkován výrazy, které zní pro čtenáře ze Slovácka více než podivně. To když se z úst kopaničářských žen linou výrazy jako zlej (po...nej) život, šmejd apod.⁶⁸ V textu se také vzhledem k míře archivních dokumentů objevují i germanismy a úřední jazyk, to vše spíše za účelem navození atmosféry.

Autorka od začátku pracovala s tím, že se bude snažit spojit Dořino badatelské zaměření v kontrastu s lidovou magií Moravských Kopanic, ze kterých pochází a které ji určitým způsobem diktují celý život. V recenzi tuto skutečnost popsal Martin Puskely: „Střet dvou tradic v Žitkovských bohyních, exponovaný prostřednictvím Dořiných postojů a konfrontace lidových vyprávění s archivními materiály, tak nepředstavuje hladkou symbiózu, smíření v jednom celistvém rámci, který by nacházel pro bohování zvláštní místo v moderním světě. Představuje nevyřešený konflikt.“⁶⁹ A to koneckonců potvrdila následně i sama autorka. „I když jsem přijela s tím trošku omezeným přístupem, tak jsem věděla, že tam chci mít tu linku toho, co kdyby jako opravdu ta jejich moc fungovala a jak by to vypadalo. Čili jsem už od začátku chtěla, aby se tam prolínal ten vědecký přístup badatelky Dory a střet s tím lidovým magickým myšlením.“⁷⁰

V souvislosti s charakterem vyprávění v kritikách zaznívá, že ač je faktograficky příběh velmi zajímavý, literárně už tolik ne. Objevují se výhrady, že Tučková spíše předvedla svou znalost archiválií než svůj literární um. Tímto se v recenzi zabývala například Eva Klíčová: „Román má tedy podobu dějové rekonstrukce událostí skrze vzpomínky pamětníků a citace dobových dokumentů objevovaných v archivech. Pouze nevýraznou linku pak tvoří reflexe této činnosti samotnou postavou — většinou se ale dozvíme něco v tom duchu, kdy že hrdince pojedou autobus či že ‚monitor laptopu zčernal‘. Tento způsob vyprávění ovšem vytváří odstup od vlastního tématu, jež je charakteru až freneticky romantického a slušelo by mu větší literární běsnění. Emoce vzbuzuje jen jakási pozdní lítost nad otevíranými archivními svazky. Další retardér čtenářského temperamentu, jenž nejraději ze všeho pádí od kapitoly ke kapitole, vytváří

⁶⁸ PAVELČÍKOVÁ, N.– PAVELČÍK, J. Žitkovské bohyně Kateřiny Tučkové. *Malovaný kraj*. 2012, č. 5, září (09), s. 30

⁶⁹ PUSKELY, M. Dialektika bohování. *Host*. 2013, č. 5, s. 21

⁷⁰ Děti sametu. *Česká televize* [online]. 2014 [cit. 06-03-2024]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10793342610-deti-sametu/214542158090001/>

kumulace děje.⁷¹ Klíčová není jediná, kdo tento názor zastává, i další ve svých kritikách zmiňovali, že u Tučkové jde spíše o výběr atraktivního tématu než o zaměření na zpracování dobře promyšleného a bravurně vystavěného příběhu. „Tučková si je (celkem oprávněně) jistá svou schopností rutinně vyprávět, tedy prostřednictvím slov, vět, jakož i různých literárních postupů prezentovat libovolný příběh. Východisko i těžiště jejího tvůrčího snažení proto spočívá především v hledání čtenářsky atraktivního tématu, z něhož lze nějaké to zajímavé vyprávění vygenerovat. Je totiž zjevně přesvědčena, že je to právě vhodně zvolené téma, které je schopno knize (jakož i její autorce) zajistit náležité místo na literárním Parnasu.“⁷²

V neposlední řadě se značná část recenzentů pozastavila nad grafomanstvím Tučkové. Zde je nutno zmínit hlavně Petra A. Bílka, který se k přehnané grafomanii Tučkové vyjádřil a označil její větné konstrukce jako „nastavovanou kaši“. „Kateřina Tučková nemá pro slovo daleko. Napíše vše, co se napsat dá. A proto se jí logicky občas podaří i pěkný nápad. Ale fascinace velkovýrobou slov jej neomylně přehluší. Tak třeba pěkný vyprávěcí trik, kdy ‚přetiskuje‘ protokoly StB, zatíží množstvím těchto materiálů tak, že dřív nebo později už tyto pasáže probíhám jen stylem rychločtení. A bojím se, zda časem autorka nezačne ‚přetiskovat‘ i celé dobové noviny; chuť a energii, že by si je znovu napsala, z ní sálá.“⁷³ Podobně tomu bylo i u Pavla Janouška, který ve své recenzi pro *Tvar* popisuje, že Tučková se ve své knize snaží za každou cenu prodat vše, co nastudovala a její příběh se tak často rozbíhá do mnoha stran. „Musíte pročíst stovkami stran všelijakého žvatlání, rozmanitých pseudodokumentů, vypravěčských triků a dějových odboček, které mají základní syžet pátrání retardovat a pro čtenáře zábavně opentlit. K těmto kejklím počítám hrátky s časovými skoky, utajování důležitých informací tak, aby je bylo možno vytáhnout v pravou chvíli, anebo i přehršel samoučelných dějových a motivických atrakcí.“⁷⁴

U beletrie dochází k předpokladu, že ačkoli autor může pracovat se skutečnými prvky, stále bude děj zaměřen především na samotné vyprávění, které u Tučkové paradoxně jde vcelku do ustraní před zdánlivě faktografickými pasážemi. „Tučkově román není na zdejší poměry zase takovou katastrofou, jeho čtenářský potenciál vyvěrá jak ze zajímavého tématu, tak z autorčina stylu, který je sice literárně naprosto nezajímavý, na druhou stranu je ale všeobecně srozumitelný a přijatelný. Autorská osobitost se ale nedokáže se svým nízkým sebevědomím prodat skrze balast primární a sekundární literatury, jako by měla pocit, že všechny informace

⁷¹ KLÍČOVÁ, E. Folklorní svéráz a kontinuita autorského typu. *Host*. 2012, č. 5, s. 60.

⁷² JANOUŠEK, P. Kateřina Tučková: Žitkovské bohyně. *Tvar*. 2012, roč. 23, č. 8, s. 3.

⁷³ BÍLEK, P. A. Románová loď v lahvi. *Lidové noviny*. 2012, roč. 25, č. 108, s. 10.

⁷⁴ JANOUŠEK, P. Kateřina Tučková: Žitkovské bohyně. *Tvar*. 2012, roč. 23, č. 8, s. 3.

musí vděčně zpracovat a ještě poděkovat archivním pracovníkům.⁷⁵ Autorka se dle recenzí více zaměřila na dokumentární složku, než aby důkladně propracovala románové prvky. A skutečně tomu tak je, Tučková sama zmiňuje, že po projití archivních záznamů a pročtení spisů musela z počáteční zhruba stovky spisů snížit počet na finálních zhruba čtyřicet vkladů. „Ten příběh, který nesou ty dokumenty ze svazku StB, tak tam jsem musela trošku fabulovat, zaprvé jsem jich tam hned na začátku dala obrovské množství, protože mě osobně tedy fascinovaly, ale při dalších a dalších korekturách se ukazovalo, že to čtenář vlastně nemůže unést, tíhu tolika dokumentů, takže se z nějaké skoro stovky musely stáhnout na necelých čtyřicet myslím, možná maximálně padesát, takže minimálně o polovinu jsem krátila právě ty výňatky.“⁷⁶

⁷⁵ KLÍČOVÁ, E. Folklorní svéráz a kontinuita autorského typu. *Host*, 2012, č. 5, s. 60.

⁷⁶ DEMELOVÁ, K.–ZBOŘIL, J. Liberatura s Kateřinou Tučkovou. *Český rozhlas* [online]. 07-03-2012 [cit. 03-03-2024] Dostupné z: <https://wave.rozhlas.cz/liberatura-s-katerinou-tuckovou-5243394>

4 Dagmar Dobšovičová Pintířová: Žitkovské bohyně, Lidová magie na moravských kopanicích

Dagmar Dobšovičová Pintířová je etnoložkou, jež jako jediná napsala na téma žitkovských bohyní ryze odbornou práci, kterou obhájila na Masarykově univerzitě v Brně jako svou diplomovou práci. O jejím následném vydání se uvažovalo okamžitě, došlo k němu však až v roce 2016. Autorka své terénní výzkumy započala již v 90. letech 20. století, když si připravovala materiály pro svou diplomovou práci. Diplomová práce byla obhájena v Ústavu evropské etnologie tehdy ještě Dagmar Štěpánkovou v roce 1993.⁷⁷

Její kniha sice vyšla jako poslední ze tří zmiňovaných, ale její terénní výzkumy zacházejí až do počátku 90. let 20. století, kdy připravovala právě svou diplomovou práci z oboru etnologie. Autorka téma zpracovávala na základě svého osobního vztahu k místu, jako rodačka z Uherského Brodu ho poznávala již od mládí. „Mé vnímání a chápání tohoto kraje se postupně měnilo v souvislosti s uvědomováním si něčeho ojedinelého, přitom však od pradávna obecně platného; nepodchytitelného fenoménu, který unikal naší běžné pozornosti.“⁷⁸ Dostala se díky svému spolužákovi z gymnázia do kontaktu s Janem Michalcem, který byl dříve poštovním doručovatelem a díky tomu velmi dobře znal okolí Moravských Kopanic. Sama autorka uvádí: „Jan Michalec byl pro mne v první fázi výzkumu nepostradatelným zdrojem, který mi poskytl informace o všech dosud žijících bohyních na Kopanicích. Byl to právě on, kdo mě nasměroval na Kateřinu Hodulíkovou.“⁷⁹ Součástí publikace je i rozhovor s ním. Do té doby autorka o žitkovských bohyních věděla jen minimum informací a vše v podstatě pouze z doslechu.

Jako cíl své práce uvádí zjištění stavu lidové magie na Kopanicích v devadesátých letech. Ve svých terénních výzkumech se zaměřila na dvě tehdy nejstarší žijící bohyně Irmu Gabrhelovou a Kateřinu Hodulíkovou. U Hodulíkové byla celkem třikrát (1990, 1990, 1991), Gabrhelovou pak navštívila osobně sedmkrát (1990–1992). Součástí její práce jsou i doplňující výzkumné zprávy s Jiřím Jeřábkem, tehdejším místním knězem, a Janem Michalcem, pamětníkem obou zmíněných bohyní. Dodatečně pak navštívila Irmu Gabrhelovou ještě během dalších terénních výzkumů v letech 1996 a 1997, v té době už jako poslední žijící bohyni, tato část byla ale sepsána až po dokončení její původní diplomové práce.

⁷⁷ Jelikož není autorka natolik známá, jediné dostupné informace jsou přímo z její publikace, i to je důvodem, proč je její medailonek méně obsáhlý než u předchozích dvou autorů.

⁷⁸ DOBŠOVIČOVÁ PINTÍŘOVÁ, D. *Žitkovské bohyně: lidová magie na Moravských Kopanicích*. Etnologické materiály. Brno: Masarykova univerzita, 2016, s. 7.

⁷⁹ Tamtéž, s. 15.

Stejně jako předchozí dva autoři i Dobšovičová Pintířová se inspirovala a čerpala z prací Josefa Hofera. Dobšovičová se však pozastavuje nad tím, že i u Hofera a Bartoše vlastně nikdo neví, kdo byl jejich zdrojem, a také autentičnost jejich sběrů dat je diskutabilní. I přes tuto skutečnost poznamenává, že právě tito dva autoři jsou posledními badateli, kteří napsali své práce na základě terénních výzkumů, a tudíž jsou to oni, s nimiž může své terénní sběry týkající se bohyní a jejich praktik následně konfrontovat,⁸⁰ což ostatně potvrzuje i recenze Václava Štěpánka: „Své poznatky z terénního výzkumu mohla Dagmar Dobšovičová Pintířová srovnat se záznamy těch, kteří se touto problematikou zabývali před ní, vesměs sto a více let starými.“⁸¹

Autorka byla také jediná, jež se několikrát účastnila magického obřadu s bohyněmi, ačkoli Jiří Jilík vzpomíná, že nějaké zařikání podstoupil také, nešlo však o klasický obřad, jaký se u bohyní prováděl. Lýdie Gabrhelová Jilíkův zážitek komentuje: „Ten asi jediný měl výjimku, i když nebyl u žádného hádání, ani mu babička nic moc nepovídala, jen tak trošku. Šlo spíše o přátelskou návštěvu, kde povolila i společnou fotografii.“⁸² Dobšovičová Pintířová pojala svůj výzkum jako sondu do archaických projevů lidové magie v oblasti Kopanic. Stejně jako Jilík, i ona byla při první návštěvě bohyně neúspěšná, šla za ní totiž s touhou navázat nezávaznou konverzaci jakožto etnografka, načež bohyně reagovala vyhnáním jí z chalupy ven. Po dvou měsících to tedy zkusila znovu a od té doby už Dobšovičová přicházela jen jako klientka a pokaždé s jinou záležitostí, aby mohla porovnat způsob provedení obřadu, formu zařikání a zároveň mezi sebou porovnat zařikání a rady obou zkoumaných bohyní. Její práci ocenil v recenzi i Václav Štěpánek: „Autorka byla vlastně jediným školeným etnografem, který lidovou magii na kopanicích zkoumal přímo v terénu, navíc formou zúčastněného pozorování. Všichni ti, kteří o ‚bohyních‘ psali před ní, přestože žili a popisovali stav lidové magie této oblasti v dobách, kdy se dalo hovořit o jejím vrcholu, měli informace většinou z doslechu, zprostředkované, byť netvrdíme, že byly nepřesné.“⁸³

4.1 Žánrové vymezení – odborná literatura

Odbornou literaturu lze dle slovníku literární teorie definovat takto: „Literatura odborná se vyznačuje systematickým a důkladným zpracováním myšlenek či faktů získaných vědeckým

⁸⁰ DOBŠOVIČOVÁ PINTÍŘOVÁ, D. *Žitkovské bohyně: lidová magie na Moravských Kopanicích*. Etnologické materiály. Brno: Masarykova univerzita, 2016, s. 11.

⁸¹ ŠTĚPÁNEK, V. Regionalita. *Časopis Matice moravské*. [online]. 2017, roč. 136, č. 2, s. 377 [cit. 09-04-2024] Dostupné z: <https://www.malice-moravska.cz/files/magazine-numbers/cmm-2017-2-komplet.pdf>

⁸² DOBŠOVIČOVÁ PINTÍŘOVÁ, D. *Žitkovské bohyně: lidová magie na Moravských Kopanicích*. Etnologické materiály. Brno: Masarykova univerzita, 2016, s. 126.

⁸³ ŠTĚPÁNEK, V. Regionalita. *Časopis Matice moravské*. [online]. 2017, roč. 136, č. 2, s. 377 [cit. 09-04-2024] Dostupné z: <https://www.malice-moravska.cz/files/magazine-numbers/cmm-2017-2-komplet.pdf>

výzkumem, úvahou nebo zkušeností, zprostředkovává nutné pracovní informace a také zpřístupňuje vědecké poznatky laické veřejnosti.⁸⁴ Literatura odborná bývá též označována jako literatura naučná či věcná. Dále se pak větví na vědecko-naučnou a populárně-naučnou literaturu, přičemž vědecko-naučná obsahuje ještě zvláštní útvary, jako je právě vědecká rozprava neboli disertace, jež je případem této publikace.⁸⁵

Autorčina diplomová práce je, jak bývá obvyklé, dělena na kapitoly s tím, že každá kapitola v rámci *Výzkumných zpráv* zpracovává vždy jednu konkrétní návštěvu bohyně. Rozsáhlou část práce pak tvoří samotné přepisy z těchto setkání, které jsou doplněné o uvedení a shrnutí kapitoly autorkou. Příznačné je, že Dobšovičová Pintířová často popisuje i prostor, ve kterém se nacházíme, nebo popisuje okolí či okolnosti, za jakých se určité skutečnosti dějí, a to do nejmenších detailů: „V rohu u kamen stál divan, na kterém spávala, kromě toho byly v místnosti stůl se dvěma židlemi, kuchyňský kredenc a skříň, v níž měla bohyně nejnnutnější šatstvo, ale také vosk a dokonce pečivo v igelitovém sáčku.“⁸⁶ Autorka se pravděpodobně snaží co nejlépe vytvořit představu prostoru, ve kterém se nacházela, jelikož i to je součástí „magie“ celého obřadu, prostory chalup a okolnosti, při nichž samotný obřad probíhá.

Autorka po nasbírání dostatečného množství podkladů během svých setkání s bohyněmi následně kromě komparace obřadů mezi dvěma bohyněmi zpracovala i lingvistickou analýzu jejich zařikání. Během návštěv bohyň totiž pořizovala zvukový záznam právě pro budoucí analýzu, a to předně proto, že zařikání by si jen těžko zapamatovala. Komentuje tento fakt tím, že vše zpracovala stále v rámci etického kodexu tak, aby nebyla poškozena žádná osoba, ačkoli nedostala k nahrávání výslovný souhlas.⁸⁷ Splňuje tedy i etické aspekty odborné práce. Dobšovičová byla díky tomuto schopna předložit záznamy, jenž nikdo jiný předtím nezpracoval. Sama v úvodu své práce píše: „Hlavní těžiště své práce spatřuji tedy v její první části – popisu konotačního pole terénních výzkumů formou vyprávění.“⁸⁸ a pokračuje tvrzením: „Hlavní přínos své práce spatřuji tedy v kvalitě nasbíraných informací, které jsou autentické, nezprostředkované a dále tendenčně nezkrácené. Terénní výzkum tak podává závěrečnou zprávu o tradiční lidové magii na Moravských Kopanicích, zprostředkovanou osobami posledních dvou žitkovských bohyní na konci devadesátých let dvacátého století.“⁸⁹ Byla tedy

⁸⁴ VLAŠÍN, Š. (ed.). *Slovník literární teorie*. 2., rozšíř. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984. s. 210.

⁸⁵ Tamtéž, s. 210.

⁸⁶ DOBŠOVIČOVÁ PINTÍŘOVÁ, D. *Žitkovské bohyně: lidová magie na Moravských Kopanicích*. Etnologické materiály. Brno: Masarykova univerzita, 2016, s. 18.

⁸⁷ Tamtéž, s. 9.

⁸⁸ Tamtéž, s. 10.

⁸⁹ DOBŠOVIČOVÁ PINTÍŘOVÁ, D. *Žitkovské bohyně: lidová magie na Moravských Kopanicích*. Etnologické materiály. Brno: Masarykova univerzita, 2016, s. 11.

schopna analyzovat jednotlivá zařikání a na jejich základě dospět k závěrům, jako například, že Kateřina Hodulíková začíná zařikání vždy slovem zaklňám, zatímco Irma Gabrhelová slovy Bohem prvýkrát.

Vzhledem k tomu, že se jedná o diplomovou práci, nebylo možné vstupovat do přepisů a vkládat navíc autorčiny komentáře či osobní pocity, ale pouze konstatovat, co zjistila. A to i přes to, že byla sama podrobena onomu magickému obřadu: „Hrdlo se mi sevřelo, když bohyně začala prvně odkřikávat svá dlouhá zařikávání, která mě vtáhla do světa magického myšlení.“⁹⁰ Václav Štěpánek toto oceňuje v recenzi publikace Dobšovičové Pintířové v periodiku *Malice moravské*: „Autorka se ovšem nenechala unést pouze svými pocity. To by pro etnologické dílo byl stěží dostatečný podklad. K práci přistoupila velmi dobře teoreticky připravená. Zнала pochopitelně všechny publikace zabývající se tímto problémem i příbuznými tématy v rámci české či slovenské etnografie i jiných oborů, byla ale vybavena i znalostí teoretických a metodologických prací světové etnologie a dokázala prakticky ‚bohyní‘ v teoretických kapitolách také zevrubně analyzovat, zasadit do širších kontextů.“⁹¹ Znalost publikací, se kterými byla autorka obeznámena, potvrzuje i její bohatý seznam literatury, který po dobu vzniku práce využívala. Dokazuje to i poznámkový aparát, v němž v kapitole charakterizující zkoumané bohyně dokonce cituje i Matriku Obecního úřadu Starý Hrozenkov. Čím se vyjímá od ostatních dvou autorů, je přítomnost italských a polských autorů a publikací, ze kterých Pintířová čerpala, a to hlavně v rámci kapitoly zaměřené na náboženství. Autorčina práce se zdroji skutečně dostává kompetencím odborné práce.

Ačkoli jde o odbornou práci, autorka nevyužívá, v odborných pracích vcelku běžný, autorský plurál, ale vše píše v ich-formě, jelikož se jedná o její zážitky a zároveň je velká většina výzkumu vedena formou rozhovorů s bohyněmi či dalšími, kteří byli u rituálu přítomni. V publikaci je využita i er-forma, a to v případech, ve kterých autorka představuje zúčastněné osoby a chce čtenáři přiblížit jejich příběhy („Zajímal se o vše, co bylo spojeno s historií, etnografií a archeologií Moravských Kopanic.“⁹²), pro popis svých výzkumů využila autorka formu vyprávění.

Její publikace je stejně jako Jilíkova kniha doplněna o fotografie, často pořízené právě autorkou, tudíž dosud nezveřejněné. Stejně jako ostatní dva autoři i ona ponechává veškeré

⁹⁰ PINTÍŘOVÁ, D. Žitkovské bohyně. *Národopisná revue*. [online]. s. 93, 3-4, ročník X, 2000. [cit. 09-04-2024] Dostupné z: <https://revue.nulk.cz/wp-content/uploads/2021/04/r3-4-2000.pdf>

⁹¹ ŠTĚPÁNEK, V. Regionalita. *Časopis Malice moravské*. [online]. 2017, roč. 136, č. 2, s. 377 [cit. 09-04-2024] Dostupné z: <https://www.malice-moravska.cz/files/magazine-numbers/cmm-2017-2-komplet.pdf>

⁹² DOBŠOVIČOVÁ PINTÍŘOVÁ, D. *Žitkovské bohyně: lidová magie na Moravských Kopanicích*. Etnologické materiály. Brno: Masarykova univerzita, 2016, s. 15.

kopaničářské nářečí beze změny, aby zápisy zůstaly autentické. Vzhledem k tomu, že součástí práce autorky je i lingvistická analýza zaříkání, věnuje těmto formulím vlastní kapitolu, kde objasňuje historii zaříkání a snaží se vysvětlit, na jakém principu zaříkání fungují. Příkladem může být zvláštní intonace, jisté archetypy či počáteční invokace svatého, které se v zaříkáních objevují. Autorka v kapitole nejprve představí princip zaříkání obecně a pak dá prostor oběma zkoumaným bohyním, jejichž zaříkání analyzuje a konfrontuje vše se zápisy Hofera a Bartoše.

Dobšovičová Pintířová také jako jediná dává prostor otázce propojení lidové magie a náboženství, o kterých tvrdí, že je nelze od sebe oddělit. To lze vidět již na jednotlivých zaříkáních, v podstatě pokaždé začínajících obracením se na svatého (Svatá trojice, Panna Marie, ...). Lidovou magii a náboženství spolu totiž spojuje víra. Dochází zároveň k závěru, že bohyně vlastně plní jak roli léčitelskou, tak roli náboženskou. Dobšovičová Pintířová tedy pomocí kvalitativního výzkumu popsala projevy lidové magie na Kopanicích a argumentuje, že zaříkávání bohyní jsou stejně důležitou součástí lidové slovesnosti, jako například lidová píseň, a tudíž by jejich zpracovávání nemělo být ničím výjimečným. Práce Pintířové splňuje v podstatě veškeré náležitosti, jež by měla mít, autorka přednesla metodiku a cíle, jež následně v průběhu práce zodpovídá a splňuje. Hodnota autorčiny práce tkví především v dosud nezpracovaných terénních výzkumech završených jejich následnou analýzou.

5 Mediální ohlas

O fenoménu žitkovských bohyní by nebylo možno aktuálně pojednávat, aniž bychom aspoň stručně nastínili mediální rozruch, jež po vydání knihy Kateřiny Tučkové nastal. Ačkoli Jilík svou knihu vydal první, Tučková, jak bylo zmíněné na začátku, dovedla téma žitkovských bohyní k popularitě, jakou má dnes. Je tedy nepopíratelné, že bez její knihy by Jilíkova publikace mimo odbornou veřejnost známá pravděpodobně nebyla. Tato skutečnost ale dala popud k sérii otevřených dopisů mezi autory, jež byly ale ve značné míře v několika pracích zpracovány, a tudíž není potřeba zde dopisy rozebírat dopodrobna.⁹³ Jilík ale nebyl jediný, kdo se ohradil, hlavním iniciátorem byla hlavně vnučka poslední bohyně, Lýdie Gabrhelová, která v rozhovoru z roku 2014⁹⁴ s Dobšovičovou Pintířovou poznamenává: „[...] já jsem po uvedení na trh knihy Kateřiny Tučkové také napsala článek do novin poprvé a otiskli tam asi tři řádky. Byla jsem z toho rozčarovaná, spojila jsem se s doktorem Jilíkem a on řekl, že se ke mně přidá, tak teprve vyšla celá strana s mým názorem a jeho názorem.“⁹⁵ Zde právě potvrzuje onu sérii dopisů, jež byly poprvé zveřejněny v roce 2012.

Potom, co vyšel článek Jiřího Jilíka, i značná část kritiky začala Tučkovou osočovat z plagiátorství cizích textů a tím spíše, že použila pro své dílo totožný název jako Jilík: „Tvar se rozhodl poslat tuto píseň spisovatelce a historičce Kateřině Tučkové jako uznání za originalitu, kterou projevila tvorbou názvu svého posledního románu *Žitkovské bohyně* (2012). Autorka se hlásí k inspiraci knihou Jiřího Jilíka (2.vydání vyšlo v roce 2006), což je v pořádku. Je však v pořádku to, že i Jilíkova kniha se jmenuje *Žitkovské bohyně*? Není! Jiří Jilík by se měl nad sebou vážně zamyslet.“⁹⁶ Tučková se v dané souvislosti snažila obhájit poukazem na časový tlak ze strany nakladatelství a existenci žitkovských bohyní jako ustáleného pojmu.

V otevřeném dopise Tučková píše, že čerpala i z díla Dobšovičové Pintířové, jak potvrzuje i redakční poznámka v druhém vydání knihy Dobšovičové, kde stojí: „Románová fikce se totiž mimo jiné opírala i o sesbíraný terénní materiál z uvedené diplomové práce, ačkoli to nikde nebylo uvedeno, a skrze konkrétní reálie začal být románový příběh ztotožňován s literaturou

⁹³ V této části klademe za důležité zmínit existenci diplomové práce obhájené Terezou Haasovou na Fakultě sociálních studií Univerzity Karlovy v Praze pod názvem *Mediální ohlas románu Kateřiny Tučkové Žitkovské bohyně*, jež právě tento spor mezi Tučkovou a Jilíkem analyzuje dopodrobna a jednotlivé dopisy jsou taktéž součástí práce.

⁹⁴ Rozhovor je součástí knižního vydání publikace Dagmar Dobšovičové Pintířové *Žitkovské bohyně: lidová magie na Moravských Kopanících* (2016).

⁹⁵ Lýdie Gabrhelová zde odkazuje na článek, který započal sérii otevřených dopisů zveřejněných ve Slovackem deníku v roce 2012. Dostupné z: https://slovacky.denik.cz/zpravy_region/kopanice-nebyly-rejdistem-carodejnic-gestapa-a-estebaku-rika-lydie-gabrhelova-20.html

⁹⁶ bs [Správcová, Božena], uoaa [Kasal, Lubor]. Hrajeme za dobrou práci. *Tvar*. 2012, roč. 23, č. 15, s. 3.

faktu.⁹⁷ Tuto skutečnost potvrdila Tučková v reakci na dopisy Jilíka a Gabrhelové, ve své publikaci ale Dobšovičovou mezi zdroje neuvedla. V článku ovšem uvádí: „Studovala jsem např. Bartoše, Niederleho, Pintířovou, Jilíka, žitkovskou kroniku, obsáhlou pozůstalost J. Hofera [...]“.⁹⁸ Jilík tedy není ani zdaleka jediný, kdo byl v díle Tučkové „zneužit“.

V rozhovoru v publikaci Dobšovičové Lýdie Gabrhelové též poznamenává: „Lidi už ani nechtějí vědět, jak to bylo doopravdy a radši věří těm nesmyslům v knížce, která se přitom tváří jako skutečná historie, a proto tam Tučková použila, spíše zneužila, jméno babičky, ale skutečnost byla úplně jiná!“ Zde Gabrhelová pravděpodobně nemá na mysli historii bohyní jako takových, protože text Tučkové jistě evokuje ono fungování a tajemnost této podoby lidového léčitelství. Silnou křivdu ale cítí spíše skrze charakteristiky bohyní, jejich provinění, vztahy a jiné, dalo by se říct až osobní vlastnosti, jež si autorka vymyslela. Tvrzení Gabrhelové podporuje i Jilík, a to výrokem: „Možná jsem měl přijíždět častěji a dozvědět se víc, ale vzápětí s tou myšlenkou v duchu polemizuji: Irma mi řekla, co říci chtěla. Více znát a vědět netřeba. Vše, co se stává veřejnou informací, se ocitá v prostoru bulvarizace a zbaveno výlučné posvátnosti to ztrácí i neznámou energii přítomnou v magické komunikaci.“⁹⁹ U Kateřiny Tučkové se do rozporu dostává fakt, že autorka neustále zdůrazňuje její dlouhodobou a podrobnou práci s historickými prameny, její návštěvy pamětníků a další. Zároveň si však následně protiřečí ve chvíli, když na dotazy ohledně literární a faktografické předlohy odpovídá, že ráda fabuluje a příběh je tedy vymyšlený. Nejzřetelněji se tato skutečnost podepisuje na konkrétních bohyních, jejichž příběhy autorka překrucuje, vymýšlí si a přisuzuje jim atributy často až pohoršlivé.

Pravděpodobně i vnučka Irmy Gabrhelové neměla zásadní problém se zpracováním, vzhledem k tomu, že její babičce psal právě třeba Jilík, ale spíše s tím, že Tučková nikdy k sepsání souhlas nedostala a jako jediná bohyni ani osobně nikdy nepotkala. Problematika tedy opravdu nebyla v tom, že autoři o bohyních, a hlavně o Gabrhelové, psali, to totiž udělali všichni tři, problém byl, že Tučková Kopanice a jednotlivé osoby svým příběhem nepodloženě bulvarizovala a deformovala. I slovenský kritik Jozef Kuric se ve svém hodnocení knihy k návalu kritiky vyjádřil: „Žiaľ, takúto verejnú obhajobu svojho príbehu musela autorka v Česku skutočne verejne podstúpiť, pretože s výhradami vystúpila nielen vnučka jednej zo

⁹⁷ PAVLICOVÁ, M. *Redakční poznámka*. In: *Žitkovské bohyně: lidová magie na Moravských Kopanicích*. 2016, s. 37.

⁹⁸ BOHUN, P. *Kopanice nebyly rejdištěm čarodějnic, gestapa a estebáků, říká Lýdie Gabrhelová* [online]. *Slovácký deník*. [cit. 10-04-2024] Dostupné z: http://slovacky.denik.cz/zpravy_region/kopanice-nebyly-rejdistem-carodejnic-gestapaa-estebaku-rika-lydie-gabrhelova-20.htm

⁹⁹ JILÍK, J. *Žitkovské čarování: Pravdivý příběh žitkovských bohyní*. 1. vyd. CPRESS, 2013, s. 223.

skutočných postáv, ale aj autor inej publikácie o žitkovských bohyniach. Otvorená kritika na jednej strane pripúšťala, že Kopanice boli určite zabudnutým krajom a v mnohých ohľadoch aj zaostalým, ale rozhodne to vraj nebol brloh bosoriek, gestapákov a eštebákov.¹⁰⁰ I miestni obyvatelé se proti týmto nařčením ohradili, nikdo nechtěl, aby se z Kopic stalo místo, kudy proudí davy turistů a hledají bájně čarodějnice, bohyně.

¹⁰⁰ KURIC, J. V románe Žitkovské bohyně sa okuzľujúco prelína mágia s dejinami. *Dennikn.sk* [online]. 17-11-2015 [cit. 08-04-2024] Dostupné z: <https://dennikn.sk/blog/297630/v-romane-zitkovske-bohyně-sa-okuzľujúco-prelína-mágia-s-dejinami/>

Závěr

Hlavním cílem této bakalářské práce bylo porovnat trojí žánrově rozdílná zpracování fenoménu žitkovských bohyní, a to konkrétně v publikacích Jiřího Jilíka, Kateřiny Tučkové a Dagmar Dobšovičové Pintířové (literatura faktu, beletrie, odborná literatura).

Pro dostatečné porozumění jsme nejdříve objasnili fenomén žitkovských bohyní jako takový a snažili se charakterizovat, proč je stále tak oblíbený, především v návaznosti na navracení se opět k folkloru, lidové magii, bylinkářství, které se v současné společnosti stále více vyskytuje. Zároveň jsme představili Josefa Hofera, jenž se stal prvotním popularizátorem a primárním zdrojem knih všech tří analyzovaných autorů. V následujících kapitolách jsme si postupně popsali jednotlivá díla. U každé z knih jsme se snažili představit autora, jeho východiska a cíle a následně definovat daný žánr a s přihlédnutím k definičnímu vymezení jeho ztvárnění zhodnotit.

Jako první jsme analyzovali knihy Jiřího Jilíka, které původně vyšly v letech 2005 a 2006, ale s velkým ohlasem se nesetkaly. Jilík pochází ze Slovácka a jako spisovatel a publicista se tématu dlouhodobě věnuje. Fenomén žitkovských bohyní reflektoval a prezentoval v rámci literatury faktu, a to především na základě spisku Josefa Hofera, ale i dalších odborných publikací. Vyličení historie bohyní doplnil o záznamy vlastních návštěv tehdy poslední bohyně Irmu Gabrhelové. Jilík podává historická fakta, předkládá práce ostatních badatelů, které cituje a doplňuje je o historiky ze setkání či příběhy, které vyslechl od pamětníků nebo místních obyvatel. Jilík ve své publikaci využívá prvky věcné i umělecké literatury, a tak dílo vskutku zdárně naplňuje žánr literatury faktu.

Další autorkou, jejíž dílo bylo rozebíráno, je Kateřina Tučková, jejíž román se nejvíce zasloužil na vyvolání mimořádného zájmu o žitkovské bohyně. Tučková je velmi populární a čtenářsky oblíbenou autorkou. Jako jediná z námi sledované autorské trojice nemá těsnou biografickou vazbu k dané lokalitě. Tučková žitkovské bohyně zpracovala v rámci žánru beletrie, konkrétně románu. Využila atraktivního tématu a doplnila jej o detektivní linku, ve které protagonistka Dora postupně odhaluje v rámci archivních spisů minulost své rodiny a oblasti Kopanic. Autorka zároveň využila údajné rozsáhlé badatelské studium materiálů a dílo tak z velké většiny tvoří několikastránkové spisy StB, telegramové dopisy a další archiválie, což se také stalo předmětem kritiky a recenzenti tuto část knihy hodnotí jako příliš rušivou. Největší problém ovšem nastal v údajných historických faktech, Tučková totiž z velké většiny v románu využila reálie Moravských Kopanic, použila také jména reálných osob kdysi

působících na Kopanicích, přesto je prokazatelné, že konkrétním lidem přisoudila smyšlené a mnohdy problematické činy a osudy.

Poslední analyzovanou autorkou byla Dagmar Dobšovičová Pintířová, jež svou diplomovou práci postavila na terénních výzkumech s dvěma bohyněmi – Kateřinou Hodulíkovou a Irmou Gabrhelovou a konfrontovala je s již existujícími publikacemi především Josefa Hofera a Františka Bartoše. Dobšovičová se také jako jediná několikrát zúčastnila magických rituálů. Autorka jakožto etnoložka zpracovala téma čistě odborně, svou publikaci podložila nejrůznějšími prameny i poznámkovým aparátem. Provedla též lingvistickou analýzu výsledků z jednotlivých návštěv. Dobšovičová předložila dosud nezpracované materiály, kterými významně přispěla do dané oblasti bádání.

Závěrečná kapitola byla věnována mediálnímu ohlasu. Kniha Kateřiny Tučkové způsobila značný rozruch poté, co ji Jilík společně s vnučkou Irmou Gabrhelové osočili z bulvarizace žitkovských bohyní a plagiátorství již zpracované látky. Vše vygradovalo sérií otevřených dopisů mezi autory a Gabrhelovou a tato komunikace odhalila, jak Irma Gabrhelová i jiní obyvatelé místních Kopanic vnímají Tučkové dílo jako zdroj velké křivdy a pomluv. Jilík zároveň nebyl jediný, jehož dílo bylo Tučkovou zneužito. Dotyčná autorka totiž zamlčela jako zdroj Dagmar Dobšovičovou Pintířovou, ačkoli se k inspiraci z její práce posléze v otevřených dopisech přiznala. Tučková byla též kritizována za svou údajnou práci s fakty, kterou následně několikrát popřela tím, že její příběh je jen smyšlený. Publikace měla za následek obrovské zkreslení pohledu na bohyně, bulvarizaci jejich působení a vykreslení celé oblasti Kopanic jako lokality opilých a negramotných lidí.

Anotace:

Jméno a příjmení autora: Barbora Zárubová

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky Filozofické fakulty UP v Olomouci

Název práce: Trojí ztvárnění fenoménu žitkovských bohyní

Vedoucí práce: prof. PhDr. Lubomír Machala, CSc.

Počet znaků: 86 672

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 45

Klíčová slova: žitkovské bohyně, fenomén, literatura faktu, beletrie, odborná literatura, Jiří Jilík, Kateřina Tučková, Dagmar Dobšovičová Pintířová

Anotace: Bakalářská práce se zaměřuje na komparaci tří literárních děl ztvárňujících tematiku žitkovských bohyní (Jiří Jilík *Žitkovské bohyně*, v dalších vydáních jako *Žitkovské čarování: pravdivý příběh žitkovských bohyní*, Kateřina Tučková *Žitkovské bohyně*, Dagmar Pintířová Dobšovičová *Žitkovské bohyně: lidová magie na Moravských Kopanicích*) na základě žánrové odlišnosti jednotlivých publikací. Klade si za cíl popsat odlišné způsoby zpracování jednotlivých knih a zároveň popsat východiska a stanovené cíle autorů. Zvláštní pozornost je věnována práci autorů s historickými fakty.

Anotace v angličtině: This bachelor's thesis aims to compare the three possible ways of portraying the phenomenon of Žitkov goddesses (Jiří Jilík *Žitkov Goddesses*, in other editions as *Žitkovské čarování: The true story of Žitkov goddesses*, Kateřina Tučková *The Last Goddess* and Dagmar Pintířová Dobšovičová *The Žitková Goddesses: Folk Magic in Moravian Kopanice*), based on literary genre. The work is based on an essential characteristic of the phenomenon of Žitkov goddesses and examines the differences in the starting points of individual works, differences in the procedures for processing as well as the diversity of the objectives and results of the books in question. Specifically comparing texts from the field of nonfiction, fiction and diploma thesis, with particular regard to how the authors handle historical (verifiable) facts.

Resumé

The main aim of this bachelor's thesis was to compare three possible ways of portraying the Žítkov goddesses phenomenon. The introductory chapter focuses on Josef Hofer, the main popularizer of the phenomenon, and his significant influence on the three works analyzed in this thesis. In the first chapter, we provide a detailed description of Žítkov goddesses and introduce each author, including their relationship to the topic and the Moravian Kopanice. We also analyze the genre in which each author writes and evaluate whether their work corresponds to the respective genre. Specifically we focused on *Žítkovské čarování: The true story of Žítkov goddesses* by Jiří Jilík, *The Last Goddess* by Kateřina Tučková, and *The Žítková Goddesses: Folk Magic in Moravian Kopanice* by Dagmar Dobšovičová Pintířová. The thesis aims to provide an overview of the authors' starting points and goals, and the methods they used to approach the given topic.

Jiří Jilík's book, *Žítkovské čarování*, combining his two previous works (from 2005 and 2006), presents a nonfiction account of the phenomenon. Jilík's work is based on verifiable facts, information from professional studies, and his visits to the last living goddess, Irma Gabrhelová. He presented the information in a readable format and supplemented the book with stories from his predecessors and his own experiences. However, despite fulfilling the criteria of nonfiction, his book did not achieve significant success and was mainly intended for a professional audience only.

Kateřina Tučková's novel became exceedingly popular, bringing the topic of Žítkov goddesses to a wider audience. Tučková used real-life events, names, and other information from the Moravian Kopanice, including police files, to create a fictional story. Although the author works with some facts, she changes them as needed, and thus there was a great distortion of both the goddesses and the Moravian Kopanice. Tučková's contribution was mainly in popularizing the topic, but some have criticized the book's literary quality.

Dagmar Dobšovičová's diploma thesis presents a purely technical work and summarizes her field research with two living goddesses, Kateřina Hodulíková and Irma Gabrhelová. She was the only author of the three to have participated in a magical ceremony. Dobšovičová's publication includes a linguistic analysis of magical ceremonies and challenges the previous works on the topic. Her research made a valuable contribution to the field and fulfilled the requirements of her diploma thesis.

Finally, we acknowledged the media response to Tučková's book, which was accused of plagiarism and tabloidization by Jilík and Irma Gabrhelová's granddaughter. Jilík accused

Tučková of stealing his work, which shared the same title, while Gabrhelová felt that the book portrayed her grandmother and the residents of Moravian Kopanice in a negative light. Tučková also concealed some of her sources, including Dobšoviová Pintířová. Tučková's publication led to a significant distortion of the view of the goddesses and their activities.

Seznam použité literatury

Primární literatura

DOBŠOVIČOVÁ PINTÍŘOVÁ, D. Žitkovské bohyně. *Malovaný kraj*. 2017, roč. 53, č. 4, červenec/srpen, s. 18–19.

DOBŠOVIČOVÁ PINTÍŘOVÁ, D. *Žitkovské bohyně: lidová magie na Moravských Kopanicích*. Etnologické materiály. Brno: Masarykova univerzita, 2016.

DOBŠOVIČOVÁ PINTÍŘOVÁ, D. *Žitkovské bohyně: lidová magie na Moravských Kopanicích*. 3. rozšíř. vyd. Etnologické materiály. Brno: Masarykova univerzita, 2020.

JILÍK, Jiří. *Žitkovské bohyně: po stopách lidové magie v Bílých Karpatech*. Uherské Hradiště: Alcor puzzle, 2005.

JILÍK, Jiří. *Žitkovské čarování: pravdivý příběh žitkovských bohyní*. Brno: CPress, 2013.

PINTÍŘOVÁ, D. Žitkovské bohyně. *Národopisná revue*. [online]. 2000, roč. X, s. 93 [cit. 09-04-2024] Dostupné z: <https://revue.nulk.cz/wp-content/uploads/2021/04/r3-4-2000.pdf>

TUČKOVÁ, Kateřina. *Žitkovské bohyně*. Brno: Host, 2012.

Sekundární literatura

BÍLEK, P. A. Románová loď v lahvi. *Lidové noviny*. 2012, roč. 25, č. 108, s. 10.

bs [Správcová, Božena], uoaa [Kasal, Lubor]. Hrajeme za dobrou práci. *Tvar*. 2012, roč. 23, č. 15, s. 3.

DAROVEC, P. *Nový regionalizmus ako protitrend globalizácie v súčasnej slovenskej próze* [online přednáška] 11. 5. 2023, Univerzita Palackého.

HELA, V. *Návrat žitkovských bohyní*. Praha: Eminent, 2021.

JANOUSEK, P. Kateřina Tučková: Žitkovské bohyně. *Tvar*. 2012, roč. 23, č. 8, s. 3.

KLÍČOVÁ, E. Folklorní svéráz a kontinuita autorského typu. *Host*. 2012, č.5, s. 60.

MATHEY. Nové knihy. *Literární noviny*. 28-11-2013, roč. 24, č. 48, s. 18.

NEZBEDA, O. Bohyně z hor: Kateřina Tučková oživila zapomenutý příběh léčitelek z Bílých Karpat. *Respekt*. 2012, roč. 23, č. 14/15, s. 66.

PAVELČÍKOVÁ, N.–PAVELČÍK, J. Žitkovské bohyně Kateřiny Tučkové. *Malovaný kraj*. 2012, č. 5, září (09), s. 30.

PAVERA, L. VŠETIČKA, F. *Lexikon literárních pojmů*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002.

PAVLICOVÁ, M. *Redakční poznámka*. In: *Žitkovské bohyně: lidová magie na Moravských Kopanických*. 2016, s. 37.

PUSKELY, M. Dialektika bohování. *Host*, 2013, č. 5, s. 20.

ŠIDÁK, P. *Literární žánry: s ukázkami textů*. 2. dopl. vyd., Vysoká škola kreativní komunikace, 2020.

VANIČEK, J. Výprodej osudů a událostí. *Tvar*. 2012, č. 11, s. 10.

VELAN, L. Skutečný příběh kopanických bohyň. *Malovaný kraj*. 2014, roč. 50, č. 1, leden/únor, s. 5.

VLAŠÍN, Š. (ed.). *Slovník literární teorie*. 2. rozšíř. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 44.

ŽIŽLAVSKÝ, B. Jiřímu Jilíkovi k jeho neuvěřitelnému životnímu jubileu. *Malovaný kraj*. 2015, roč. 51, č. 6, s. 8–9.

Internetové zdroje

BARTUŠKOVÁ, J. Žitkovské bohyně. *Křesťanská revue* [online] 08-2013, č. 4, s. 41 [cit. 15-04-2024] Dostupné z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:6c6a5390-ed58-11e4-a794-5ef3fc9bb22f>

BOHUN, P. Kopanice nebyly rejdištěm čarodějnic, gestapa a estébáků, říká Lýdie Gabrhelová. *Slovácký deník* [online]. 2012 [cit. 10-04-2024] Dostupné z: http://slovacky.denik.cz/zpravy_region/kopanice-nebyly-rejdistem-carodejnic-gestapaa-estebaku-rika-lydie-gabrhelova-20.htm

CZECHLIT. Kateřina Tučková. *Czechlit.cz* [online]. [cit. 08-03-2024]. Dostupné z: <https://www.czechlit.cz/cz/autor/katerina-tuckova-cz/>

ČESKÝ ROZHLAS BRNO. Jiří Jilík vypráví o žitkovských bohyních a učitelování ve Vlčnově. *Český rozhlas* [online]. 10-8-2015 [cit. 01-03-2024] Dostupné z: <https://www.mujirozhlas.cz/zelny-rynk/jiri-jilik-vypravi-o-zitkovskych-bohynich-ucitelovani-ve-vlcnove>

DEMELOVÁ, K.–ZBOŘIL, J. Liberatura s Kateřinou Tučkovou. *Český rozhlas* [online]. 07-03-2012 [cit. 03-03-2024]. <https://wave.rozhlas.cz/liberatura-s-katerinou-tuckovou-5243394>

Děti sametu. *Česká televize* [online]. 2014 [cit. 06-03-2024]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10793342610-deti-sametu/214542158090001/>

DVOŘÁKOVÁ, H. 2022. Dobré dopoledne. *ČRo Vysočina* [online]. 24-10-2022 [cit. 24-2-2024]. Dostupné z: <https://vysocina.rozhlas.cz/katerina-tuckova-deti-me-privedly-k-uplne-jinemu-zanru-napsala-jsem-prvni-knihu-8854716>

FRÜHAUFOVÁ, Iva. Tučková, Kateřina: Žitkovské bohyně. *iLiteratura.cz* [online]. 22-4-2012 [cit. 20-03-2024]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/29901/tuckova-katerina-zitkovske-bohyně>

Historie.cs. Žitkovská magie. *Česká televize* [online]. 2017 [cit. 04-04-2024] Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10150778447-historie-cs/317281381940003/>

HLOUŠKOVÁ, L. Spisovatelka Kateřina Tučková: Zlomily to bohyně. *Novinky.cz* [online]. 29-03-2015 [cit. 06-03-2024] Dostupné z: <https://www.novinky.cz/clanek/zena-styl-spisovatelka-katerina-tuckova-zlomily-to-bohyně-287816>

HOFER, Josef. Bohyně na Žitkové: velezajímavé, skutečné případy, jak vychytralé venkovanky „bohyňují“, čili, Čarují. [online]. 1913, s. 6–7. [cit. 09-03-2024] Dostupné z: [eBadatelna Zlínského kraje \(zlkraj.cz\)](eBadatelna Zlínského kraje (zlkraj.cz))

JANČÁŘ, J. Recenze: Jiří Jilík: Žitkovské bohyně. Po stopách lidové magie v Bílých Karpatech. *Národopisná revue* [online]. 2005, roč. 15, č. 4, s. 256–257 [cit. 05-03-2024] Dostupné z: <https://revue.nul.k.cz/wp-content/uploads/2021/04/r4-2005.pdf>

Kultura.cz. *Česká televize* [online]. 2012 [cit. 08-03-2024]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1183619616-kultura-cz/312295350090008/>

KURIC, J. V románe Žitkovské bohyně sa okuzľujúco prelína mágia s dejinami. *Dennikn.sk* [online]. 17-11-2015 [cit. 08-04-2024] Dostupné z: <https://dennikn.sk/blog/297630/v-romane-zitkovske-bohyně-sa-okuzľujúco-prelína-mágia-s-dejinami/>

LJUBKOVÁ, M. Od červené knihovny k oslavě vyprávění (Kateřiny Tučkové Žitkovské bohyně). *Souvislosti* [online]. 2/2012 [cit. 15-04-2024] Dostupné z: <https://souvislosti.cz/OLD/clanek.php?id=1347>

LOJÍN, J. Znovu u žitkovských bohyní. *Vašeliteratura.cz* [online] 20-01-2014 [cit. 01-03-2024]. Dostupné z: <https://www.vaseliteratura.cz/odborna-literatura/3826-zitkovske-carovani-pravdivy-pribeh>

MALUŠOVÁ, B. Knihu Žitkovské bohyně jsem musela napsat spisovně. *Slovácký deník* [online]. 11-06-2012 [cit. 01-03-2024] Dostupné z: <https://slovacky.denik.cz/volny-cas/knihu-zitkovske-bohyně-jsem-musela-napsat-spisovne-20120708.html>

O autorce. *Kateřina Tučková* [online]. [cit. 06-03-2024]. Dostupné z: <https://www.katerina-tuckova.cz/o-autorce/>

O autorovi. *Jiří Jilík* [online]. 2007 [cit. 24-02-2024]. Dostupné z: <https://jirijilik.webnode.page/o-nas/>

ŠTĚPÁNEK, V. Regionalita. *Časopis Matice moravské* [online]. 2017, roč. 136, č. 2, s. 377 [cit. 09-04-2024] Dostupné z: <https://www.malice-moravska.cz/files/magazine-numbers/cmm-2017-2-komplet.pdf>

VÁVRA, R. Spisovatelka a kunsthistorička Kateřina Tučková. *Xantypa* [online]. 2014 [cit. 15-04-2024]. Dostupné z: <https://www.hostbrno.cz/pictures/rozhovor-Xantypa%20tuckova.pdf>